

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАДИМА ГЕТЬМАНА

Факультет економіки та управління
Кафедра економічної теорії

ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНА ПРОГРАМА
СПЕЦІАЛЬНІСТЬ

Економічна аналітика
051 Економіка

Форма навчання: денна

КВАЛІФІКАЦІЙНА МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

на тему «Аналіз бюджетної політики в умовах воєнного стану»

здобувача Музики Анастасії Андріївни _____
(підпис)

Науковий керівник: к.е.н., доцент Кульбачний С.В.

_____
(підпис)

Робота допущена до захисту перед екзаменаційною комісією з атестації здобувачів вищої освіти (ЕК)

Завідувач кафедри: доктор екон. наук, проф. Кириленко В. І.

_____
(підпис)

Київ 2023

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАДИМА ГЕТЬМАНА**

Факультет економіки та управління

(назва факультету / навчально-наукового інституту)

Кафедра економічної теорії

(назва кафедри)

**ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНА ПРОГРАМА
СПЕЦІАЛЬНІСТЬ**

**ЕКОНОМІЧНА АНАЛІТИКА
051 - ЕКОНОМІКА**

ПОГОДЖЕНО

Керівник проектної групи (гарант)
освітньо-професійної програми

А.Г. Котенок

(підпис) (ініціали, прізвище)

20__ р.

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри

В.І. Кириленко

(підпис) (ініціали, прізвище)

20__ р.

ІНДИВІДУАЛЬНЕ ЗАВДАННЯ

здобувачу вищої освіти Музики Анастасії Андріївни

очної (денної) форми навчання

на підготовку кваліфікаційної магістерської роботи

на тему «Аналіз бюджетної політики в умовах воєнного стану»

Тему затверджено наказом ректора Університету від "12" вересня 2023 р. № 1551-ст

Кваліфікаційна магістерська робота виконується на матеріалах ДУ "Інститут економіки і прогнозування НАН України", Міністерства Економіки України, Державної служби статистики України, Національного банку України, інших відкритих джерел

План кваліфікаційної магістерської роботи

Розділ 1	Теоретичні засади дослідження формування та реалізації бюджетної політики (назва розділу)
Розділ 2	Аналіз окремих аспектів механізму реалізації бюджетної політики в Україні (назва розділу)
Розділ 3	Особливості формування бюджетної політики в умовах воєнного стану (назва розділу)
Об'єкт дослідження:	бюджетна політика країни.
Предмет дослідження:	оцінювання ефективності бюджетної політики періоду воєнного стану.
Мета кваліфікаційної магістерської роботи:	здійснити аналіз бюджетної політики та розкрити особливості бюджетної політики як одного з важливих інструментів регулювання фінансової політики держави в умовах воєнного стану.

Конкретні завдання, які здобувач повинен виконати для досягнення поставленої мети:

У розділі 1	Розкрити сутність і роль державного бюджету: функції, методи та принципи його регулювання з боку держави, критерії оцінки рівня бюджетної безпеки.
У розділі 2	Проаналізувати динаміку та структуру витрат державного бюджету, дати оцінку ефективності здійснення бюджетної політики в Україні, оцінити роль країн-партнерів і міжнародних організацій у цих процесах.
У розділі 3	Обґрунтувати залучення альтернативних джерел покриття критичних витрат, шляхи підвищення ефективності управління державним бюджетом в країні.

Завдання підготував
науковий керівник

_____ (підпис)

_____ (ініціали, прізвище)

« _____ » _____ 20__ р.

Завдання одержав
здобувач

_____ (підпис)

_____ (ініціали, прізвище)

« _____ » _____ 20__ р.

Реферат

Кваліфікаційна магістерська робота містить 82 сторінки, 9 таблиць, 11 рисунків, список використаних джерел з 57 найменувань.

«Аналіз бюджетної політики в умовах воєнного стану»

Об'єктом дослідження є бюджетна політика країни.

Предметом дослідження є оцінювання ефективності бюджетної політики періоду воєнного стану.

Мета кваліфікаційної бакалаврської роботи: здійснити аналіз бюджетної політики та розкрити особливості бюджетної політики як одного з важливих інструментів регулювання фінансової політики держави в умовах воєнного стану.

Відповідно до поставленої мети були визначені такі *завдання*:

- розкрити економічну сутність бюджетної політики;
- розглянути роль бюджетної політики в умовах воєнного стану;
- оглядово розкрити проблему гарантування бюджетної безпеки з урахуванням стандартів ЄС;
- проаналізувати інституційні основи бюджетної політики України;
- проаналізувати динаміку та структуру доходів та видатків державного бюджету;
- проаналізувати ефективність бюджетної політики в умовах соціально-економічної нестабільності;
- обґрунтувати залучення альтернативних джерел покриття критичних витрат, шляхи підвищення ефективності управління державним бюджетом в країні;
- визначити роль міжнародних організацій та країн-партнерів в реалізації бюджетної політики.

Практичне значення отриманих результатів. На основі здійсненого аналізу бюджетної політики виявлено особливості її формування та механізму реалізації в умовах воєнного стану

Рік виконання кваліфікаційної магістерської роботи 2023.

Рік захисту роботи 2023.

Ключові слова: бюджетна політика, бюджетний механізм, бюджетна безпека, доходи державного бюджету, видатки державного бюджету, дефіцит, державний бюджет, воєнний стан.

В і д г у к
про кваліфікаційну магістерську роботу
здобувача факультету економіки та управління
освітньо-професійної програми «Економічна аналітика»
Музики А. А. на тему:
«Аналіз бюджетної політики в умовах воєнного стану»

За умов воєнного стану бюджетна політика є критично важливим макроекономічним інструментом управління фінансовими ресурсами держави, одним з головних чинників забезпечення її економічної безпеки. Це обумовлює актуальність обраної теми кваліфікаційної магістерської роботи.

Автором зроблено акцент на необхідності забезпеченні ефективного фінансування оборонного сектору та соціального захисту населення, яке постраждало від наслідків війни, окреслено тенденції, які проявилися після початку збройної агресії росії проти нашої держави у сфері українських державних фінансів.

В роботі проаналізовано особливості здійснення бюджетної політики в умовах воєнного стану, динаміку і структуру основних показників, визначено пріоритети в управлінні бюджетним дефіцитом, у борговій політиці в умовах зниження надходжень, здійснено порівняння ключових параметрів і тенденцій розвитку бюджетного процесу в Україні у період воєнного стану та у довоєнний період. При цьому активно використовуються індикатори бюджетної безпеки зокрема та економічної безпеки в цілому.

Значну частину роботи присвячено аналізу і пошуку альтернативних джерел доходів, можливостей усунення дисбалансів у фінансовій сфері. Серед інших пропозицій: оптимізація витрат у видатковій частині бюджету, лібералізація для бізнесу, активізація участі країн-партнерів, збільшення внутрішніх надходжень (гральний бізнес), удосконалення законодавства для зниження тіньового бізнесу, уникнення від сплати ПДВ тощо.

Роботу добре проілюстровано, вона містить широкий спектр статистичної інформації. Узагальнення і рекомендації мають практичну цінність і можуть бути використані органами державного управління у своїй діяльності.

Кваліфікаційна магістерська робота Музики Анастасії Андріївни на тему «Аналіз бюджетної політики в умовах воєнного стану» рекомендується до захисту перед ЕК. Оцінка письмової частини кваліфікаційної роботи 70 балів.

Науковий керівник к.е.н., доцент

Кульбачний С.В.

“ ___ ” _____ 2023 р

Рецензія

на кваліфікаційну магістерську роботу здобувачки вищої освіти
Музики Анастасії Андріївни
на тему: «Аналіз бюджетної політики в умовах воєнного стану»

Обрана тема кваліфікаційної магістерської роботи є актуальною, оскільки механізм бюджетної політики дозволяє ефективно вирішувати фінансові і соціальні проблеми у суспільстві, тим більше, коли економіка функціонує в умовах воєнного стану.

До переваг запропонованої роботи, безумовно, слід віднести чітку послідовність викладення матеріалу, а також висновки, сформовані на основі результатів розрахунків, проведених на реальних статистичних даних. Має місце системне бачення проблемних питань. КМР виконана якісно, на високому рівні, з дотриманням встановлених вимог.

Детально ознайомившись з науковим дослідженням, хочу зазначити, що авторці вдалося сформулювати та обґрунтувати власне бачення проблем здійснення бюджетної політики і запропонувати шляхи їх вирішення у кризових ситуаціях. Слушні пропозиції Музики Анастасії Андріївни можуть бути враховані при проведенні бюджетної політики в умовах ведення бойових дій воюючою країною, у тому числі з метою адаптації бюджетного законодавства до сучасних реалій. Зокрема, особливу зацікавленість викликає ідея щодо альтернативних джерел надходження коштів до бюджетів усіх рівнів.

Разом з тим окремі твердження вимагають ґрунтовнішого обґрунтування. Більш детального розгляду потребують різноманітні аспекти «ковідного» періоду проведення бюджетної політики в Україні.

Висновки і рекомендації, зроблені авторкою у даному дослідженні, мають практичну значимість й можуть бути використані органами управління фінансами у період шоккових порясінь, що сприятиме підвищенню ефективності бюджетного процесу в умовах нестабільності.

Враховуючи зазначене вище, представлена кваліфікаційна магістерська робота може бути рекомендована до захисту в Державній екзаменаційній комісії.

Місце роботи та посада рецензента,
науковий ступінь, учене звання (за наявності):

Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана
доцент кафедри фінансів імені Віктора Федосова, к.е.н., доцент

Захожай К.В.
(підпис, ПІБ)

Підпис засвідчую: _____
(посада, ПІБ, підпис)

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ БЮДЖЕТНОЇ ПОЛІТИКИ	6
1.1. Бюджетна політика як складова макроекономічної політики.....	6
1.2. Роль бюджетної політики в умовах воєнного стану.....	16
1.3. Гарантування бюджетної безпеки з урахуванням стандартів ЄС.....	21
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ОКРЕМИХ АСПЕКТІВ МЕХАНІЗМУ РЕАЛІЗАЦІЇ БЮДЖЕТНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ.....	26
2.1 Інституційні основи бюджетної політики України.....	26
2.2 Динаміка та структура доходів та видатків державного бюджету в період до активної фази воєнних дій та с початком активної фази.....	30
2.3 Оцінка ефективності бюджетної політики в умовах соціально-економічної нестабільності.....	43
РОЗДІЛ 3. ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ БЮДЖЕТНОЇ ПОЛІТИКИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	50
3.1. Оптимізація внутрішніх національних резервів державного бюджету в період воєнного стану.....	50
3.2 Міжнародні організації та країни-партнери в реалізації бюджетної політики.....	61
ВИСНОВКИ	73
ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ ПОСИЛАННЯ.....	77

ВСТУП

Актуальність теми. В умовах воєнного стану важливу роль відіграє фінансова стратегія, яка спрямована на стабілізацію економіки, ефективне функціонування бюджетної системи та координацію різних її складових для успішного виконання державних обов'язків.

Загалом бюджетна політика стає важливою складовою макроекономічної стратегії держави, і успішність впровадження регуляторних заходів та забезпечення економічного зростання залежать від ефективності бюджетного процесу та розробки відповідної стратегії.

У період воєнного стану бюджетна політика є критично важливим інструментом управління фінансовими ресурсами держави, направлений на досягнення стратегічних цілей в умовах нестабільності та загроз для національної безпеки. Україна стикається з потребою ефективно розподіляти фінансові ресурси між пріоритетними напрямками, такими як національна оборона, соціальна підтримка і економічне відновлення. Особливий акцент робиться на необхідності більш ефективного стратегічного планування ресурсів, щоб забезпечити стійкість та розвиток країни.

Професори та дослідники, такі як С. Булгакова, О. Колодій, М. Єрмошенко, В. Федосов, В. Опарін, С. Львовчкін, О. Василик, К. Павлюк, Ц. Огня, І. Плужніков, В. Дем'янишин, А. Павелко, І. Чугунов, С. Юрій, Т. Куценко, І. Лютого, Л. Лисяк та інші, внесли вагомий внесок у розробку концептуальних основ бюджетної політики, вивчаючи аспекти формування та реалізації бюджетної стратегії. Їх дослідження також розкрили вплив бюджетного регулювання на соціально-економічний розвиток суспільства.

Проблеми бюджетної безпеки стають все більш актуальними для дослідження, і вони привертають увагу вчених як з-за кордону, так і в Україні. В роботах Ситника Н. С. та Субицької Д. Я. вивчено теоретичні аспекти бюджетної безпеки, визначені основні загрози та розроблені заходи для її зміцнення в Україні. Коляда Т. А., Гуз М. В. та Ю.П. Постоленко вивчали питання доцільності та

застосовності бюджетної безпеки у складі фінансової та економічної безпеки. Богма О. С. та Кулінська А. В. присвятили свої дослідження сутності бюджетної безпеки, визначили характеристики її складових. Праці Постоленко Ю. П. та Корень Н. В. розкривають основні загрози бюджетній безпеці. Колісник О.Я. вивчив питання бюджетної безпеки у контексті забезпечення стратегії соціально-економічного розвитку держави.

Метою дослідження є здійснити аналіз бюджетної політики та розкрити особливості бюджетної політики як одного з важливих інструментів регулювання фінансової політики держави в умовах воєнного стану.

Об'єктом дослідження є бюджетна політика країни.

Предметом дослідження є оцінювання ефективності бюджетної політики періоду воєнного стану.

Завдання:

- розкрити економічну сутність бюджетної політики;
- розглянути роль бюджетної політики в умовах воєнного стану;
- оглядово розкрити проблему гарантування бюджетної безпеки з урахуванням стандартів ЄС;
- проаналізувати інституційні основи бюджетної політики України;
- проаналізувати динаміку та структуру доходів та видатків державного бюджету;
- проаналізувати ефективність бюджетної політики в умовах соціально-економічної нестабільності;
- обґрунтувати залучення альтернативних джерел покриття критичних витрат, шляхи підвищення ефективності управління державним бюджетом в країні;
- визначити роль міжнародних організацій та країн-партнерів в реалізації бюджетної політики.

Методи дослідження: Для виконання дослідження були використані наступні методи: історичний та логічний методи – для дослідження теоретичних та практичних особливостей бюджетної політики; абстрактно-логічний підхід використовується для узагальнення і формування висновків щодо вдосконалення

механізмів державного управління бюджетною політикою; економіко-статистичний – для аналізу динаміки та структури доходів та видатків Державного бюджету.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ БЮДЖЕТНОЇ ПОЛІТИКИ

1.1 Бюджетна політика як складова макроекономічної політики

У кожній країні реалізується своя власна макроекономічна політика, яка відіграє важливу роль у регулюванні та впливає на загальне функціонування національної економіки. Макроекономічна політика представляє собою набір заходів, які призначені для визначення цілей макроекономічного розвитку країни та впровадження інструментів, спрямованих на досягнення цих цілей [1]¹. Правильно обрана макроекономічна політика уряду сприяє укріпленню економіки та забезпечує стабільне функціонування національного господарства.

Важливою частиною макроекономічної політики є фінансова політика, яку розглядають як діяльність держави та інших суб'єктів господарювання у сфері формування, розподілу та використання фінансових ресурсів для досягнення певних цілей [2]². Фінансова політика держави включає декілька складових, однією з яких є бюджетна політика. На рисунку 1.1 можна розглянути місце бюджетної політики держави в макроекономічній політиці.

При дослідженні та вивченні важливості фінансової системи для соціально-економічного розвитку країни, важливо виокремлювати важливість основної складової – бюджетної системи. Саме вона відповідає за ефективне функціонування фінансів, визначає характер використання фінансових ресурсів та забезпечує реалізацію пріоритетів соціально-економічного розвитку. Розвиток та становлення інститутів та механізмів функціонування бюджетної системи держави

---

¹ Електронний навчальний посібник науки "Макроекономічна політика" – К. : КНЕУ, 2014. – URL: kneu.edu.ua/userfiles/Faculty_of_Economics_and_Administration/kmdu%20fetau/2014/12-4545.pdf

² Теорія фінансів: Підручник / За ред. проф. В. М. Федосова, С. І. Юрія. — К.: Центр учбової літератури, 2010. — 576 с.

тісно пов'язані із загальними процесами ринкової економіки та демократизації суспільства.

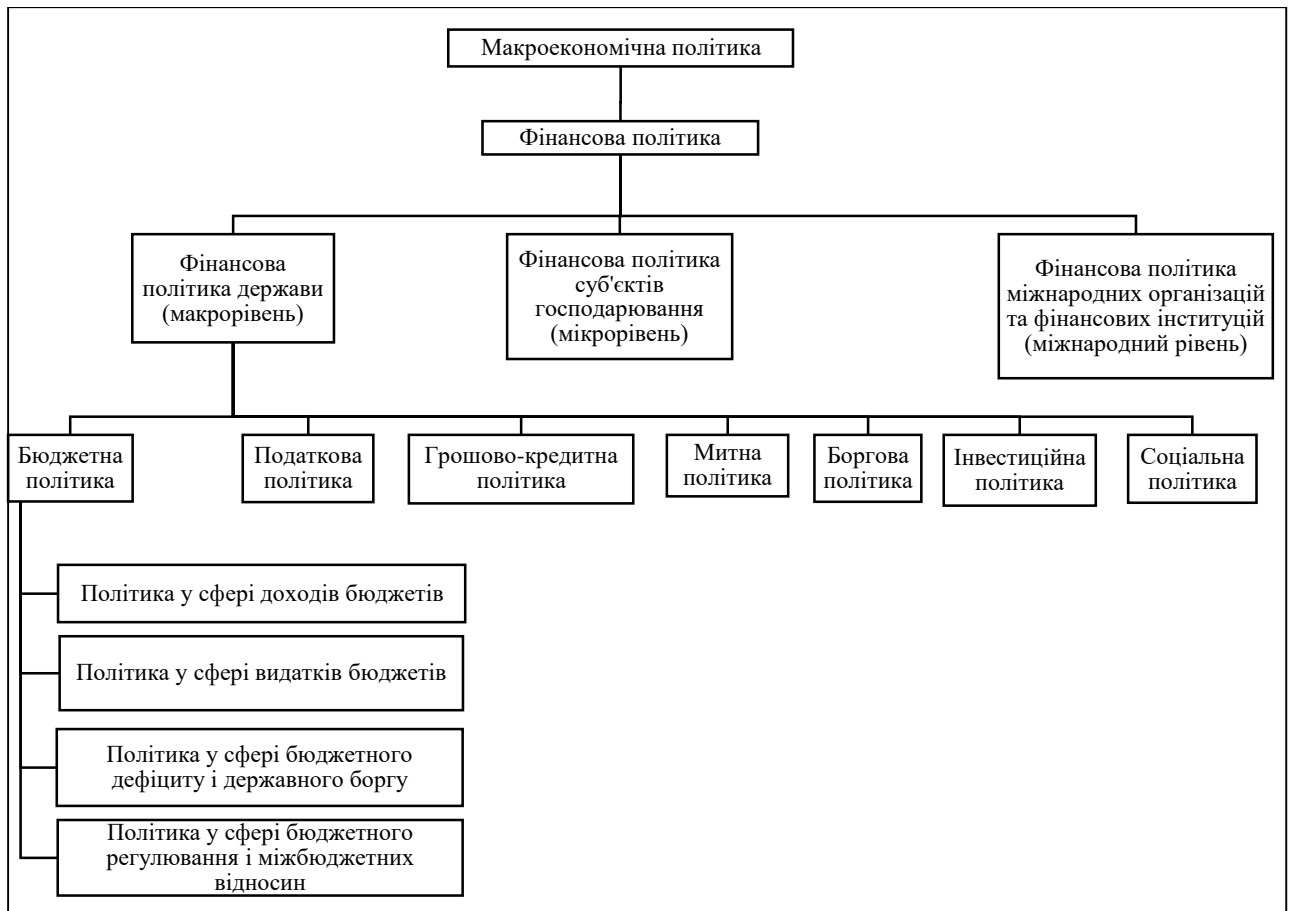

Рисунок 1.1 – Місце бюджетної політики у макроекономічній політиці держави

Джерело: складено автором на основі [3-5]

Формування бюджетної політики є ключовим етапом у реалізації об'єктивних бюджетних відносин у суспільстві. Остаточні практичні результати впливу бюджетних відносин на соціально-економічні процеси, що відбуваються в державі, залежать від якості, чіткості та реалізованості бюджетної політики.

В економічній літературі існує різноманітність підходів до пояснення суті бюджетної політики. Вчені як із числа закордонних, так і вітчизняних, розглядають термін "бюджетна політика" в різних контекстах, таких як податково-бюджетний, бюджетно-податковий, фінансово-бюджетний, фіскальний тощо.

С. Булгакова розглядає бюджетну політику як систематичні заходи держави, здійснювані через органи державної влади і місцевого самоврядування, з метою регулювання бюджетного процесу, управління бюджетним дефіцитом та

використання бюджетної системи для реалізації завдань економічної політики в країні [6]³.

В. Федосов, В. Опарін, С. Львовчкін акцентують увагу на практичних аспектах бюджетної політики, висловлюючи думку, що її основна мета полягає в формуванні бюджету держави, його збалансуванні та основному завданні - розподілі бюджетних коштів. Вони також вказують, що до бюджетної політики входять визначення принципів бюджетного устрою країни, бюджетної системи і міжбюджетних відносин [7]⁴.

Так, зазначені автори, В. Федосов, В. Опарін, С. Львовчкін, вважають, що основою бюджетної політики є фінансова теорія. Вони розглядають сутність фінансової теорії як визначення основних напрямів бюджетування та формування бюджету держави, включаючи збалансування та розподіл бюджетних коштів, а також розробку принципів бюджетного устрою, бюджетної системи і міжбюджетних відносин.

Науковець Ц. Г. Огонь надає максимально лаконічне визначення "бюджетної політики", вважаючи, що це є цілеспрямована діяльність держави у фінансово-бюджетній сфері. [8]⁵.

Вчені, такі як Д. О. Василик і К. В. Павлюк, визнають бюджетну політику держави як комплекс заходів, спрямованих на організацію та використання фінансів для забезпечення економічного і соціального розвитку [9]⁶.

І. О. Плужніков також визначає бюджетну політику як сукупність пріоритетів, наукових підходів і конкретних заходів, які цільово спрямовані на регулювання бюджетного процесу та використання бюджетної системи для вирішення економічних і соціальних завдань країни [10]⁷.

---

³ Формування і функціонування бюджетної системи України (Монографія) / С. О. Булгакова, О. Т. Колодій, Л. В. Єрмошенко та ін.; за заг. ред. А. А. Мазаракі. – К.: Книга, 2003. – 344 с.

⁴ Федосов В., Опарін В., Львовчкін С. Фінансова реструктуризація в Україні: проблеми і напрями: Монографія / За наук. ред. В. Федосова. – К.: КНЕУ, 2002. – 387

⁵ Огонь Г. Доходи бюджету України: теорія та практика : монографія / Ц. Г. Огонь. – К. : КНТЕУ, 2003. – 580 с

⁶ Василик О. Д. Бюджетна система України / О. Д. Василик, К. В. Павлюк. – Київ : Центр навчальної літератури, 2004. – 544 с

⁷ Засади формування бюджетної політики держави : наук. монографія / М. М. Єрмошенко, С. А. Єрохін, І. О. Плужніков, Л. М. Бабич, А. М. Соколовська, Ю. В. Чередниченко ; за наук. ред. д.е.н., проф. М. М. Єрмошенка. – К. : НАУ, 2003. – 284 с

В. Дем'янишин висловлює думку, що бюджетна політика полягає в розробці основних напрямів використання бюджету відповідно до принципів соціально-економічного розвитку суспільства. У процесі цього розвитку держава визначає конкретні форми, методи і види організації бюджетних відносин [11]⁸.

Автори економічного енциклопедичного словника узагальнюють визначення бюджетної політики, вважаючи її цілеспрямованою і планомірною діяльністю держави. В їхньому розумінні, бюджетна політика має на меті раціональне використання бюджетного регулювання для визначення темпів частки одержавлення національного доходу, джерел його формування та вибору оптимальної структури витрат. Головною метою є підтримка стабільного економічного зростання в країні та досягнення стратегічних цілей суспільства [12]⁹.

У словнику сучасної економічної теорії видавництва Макміллан (Велика Британія) подається наступне визначення: "Бюджетна політика (або фіскальна політика)... означає використання оподаткування і державних видатків для регулювання сукупного рівня економічної діяльності" [13]¹⁰.

Розглядаючи і аналізуючи визначення економічної категорії "бюджетна політика", яке подане в різних наукових джерелах, можна стверджувати, що кожен дослідник має свої підходи до трактування цього поняття. Це свідчить про різноманітність, складність, унікальність та особливість цієї форми економічної політики. Кожне з цих визначень має право на існування, оскільки акцентує увагу на тих аспектах бюджетної політики, які, на думку конкретного автора, є найважливішими.

На нашу думку, бюджетна політика - це цілеспрямована діяльність держави в особі органів державної влади і органів місцевого самоврядування у сфері бюджетних відносин з розробки, прийняття та реалізації рішень, які спрямовані на пошук, забезпечення та раціональне використання фінансових ресурсів на

---

⁸ Дем'янишин В. Бюджетна політика держави: концептуальні засади, ефективність, розвиток стратегії і тактики/ В. Дем'янишин// Вісник ТНЕУ. – 2011. – Вип. 2. – С. 7-20.

⁹ Мочерний С. В., Ларіна Я. С., Устенко О. А., Юрій С. І. Економічний енциклопедичний словник: у 2 т. Т. 1. / За заг. ред. С. В. Мочерного. – Львів: Світ, 2005. – 616 с.

¹⁰ Словник сучасної економічної теорії Макмілана. / За ред. Девіда І. Пирса. Пер. англ. – К.: Арт Ек, 2000. – 640 с.

загальнодержавному та муніципальному рівнях для забезпечення соціально-економічного розвитку країни.

Таблиця 1.1 - Підходи до тлумачення поняття "бюджетна політика", представлені різними науковцями.

Автор	Визначення
Булгакова С. О.	Цілеспрямована діяльність держави (в особі органів державної влади і місцевого самоврядування) відносно регулювання бюджетного процесу, управління бюджетним дефіцитом, а також використання бюджетної системи для того щоб реалізовувати завдання економічної політики в країні.
Федосов В. М., Опарін В. М., Львовичкін С. В.	Спрямована на формування бюджету держави, його збалансування і, головне, розподіл бюджетних коштів, і до бюджетної політики відносять визначення засад бюджетного устрою країни, бюджетної системи та міжбюджетних відносин.
Огонь Ц. Г.	Цілеспрямована діяльність держави у фінансово-бюджетній сфері.
Василик Д. О., Павлюк К. В.	Сукупність заходів держави щодо організації та використання фінансів для забезпечення економічного і соціального розвитку.
Плужніков І. О.	Сукупність пріоритетів (національних інтересів), наукових підходів і конкретних заходів щодо цілеспрямованої діяльності держави з регулювання бюджетного процесу та використання бюджетної системи для вирішення економічних і соціальних завдань країни.
Дем'янишин В. Г.	Полягає у розробці основних напрямів використання бюджету відповідно до засад соціально-економічного розвитку суспільства; у процесі такої розробки держава визначає конкретні форми, методи і види організації бюджетних відносин.
Мочерний С. В., Ларіна Я. С., Устенко О. А., Юрій С. І.	Цілеспрямована і планомірна діяльність держави щодо раціонального використання важелів бюджетного регулювання темпів частки одержавлення національного доходу, джерел його формування та вибору оптимальної структури витрат з метою підтримання стабільного економічного зростання в країні і досягнення стратегічних цілей суспільства.
Словник сучасної економічної теорії Макмілана	Означає використання оподаткування і державних видатків для регулювання сукупного рівня економічної діяльності.

Джерело : узагальнено автором

Бюджетна політика втілюється через органи державної влади, тому важливо враховувати правову інтерпретацію цього терміну. На жаль, в законодавчих та нормативних актах України відсутнє самостійне визначення поняття "бюджетна політика". Проте, у Господарському кодексі України вказується, що бюджетна політика є складовою економічної політики держави, спрямованою на "оптимізацію та раціоналізацію формування доходів і використання державних фінансових ресурсів, підвищення ефективності державних інвестицій в економіку,

узгодження загальнодержавних і місцевих інтересів у сфері міжбюджетних відносин, регулювання державного боргу та забезпечення соціальної справедливості при перерозподілі національного доходу" [14]¹¹.

Бюджетна політика реалізується через комплекс заходів стратегічного та тактичного спрямування, які впроваджуються через бюджетну систему держави. Іншими словами, це є механізмом, за допомогою якого держава виконує свої функції у ринковій економіці, враховуючи інтереси держави, окремих територій та різних соціальних груп і проявляється через свої основні функції: регуляторну, розподільчу та стабілізуючу. Регуляторна функція бюджетної політики спрямована на вплив на структуру виробленого продукту та фактори виробництва, які задіяні у його створенні. Розподільча функція реалізується через перерозподіл вже сформованого валового внутрішнього продукту. Стабілізуюча функція бюджетної політики забезпечує ефективне використання факторів виробництва, стабільний рівень цін, баланс платіжного балансу, а також стійкі та рівномірні темпи економічного зростання. Стабілізуюча функція бюджетної політики полягає в забезпеченні ефективного використання факторів виробництва, підтриманні стабільного рівня цін, збалансованому платіжному балансі та забезпеченні високих і рівномірних темпів економічного зростання.

Ефективність бюджетної політики визначається її здатністю поєднувати інтереси різних суб'єктів бюджетної системи та контролювати цільовий спрямований рух бюджетних коштів. Рух бюджетних коштів, в свою чергу, забезпечує виконання цілей соціально-економічного розвитку та виконання функцій держави [15]¹².

Залежно від періоду часу, протягом якого розглядаються завдання бюджетної політики та їх характеру, бюджетна політика поділяється на бюджетну стратегію (довготермінова) та бюджетну тактику (короткотермінова).

---

¹¹ Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. № 436-IV. - URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/436-15>

¹² Лютий І. О. Теоретико-методологічні засади бюджетної політики держави / І. О. Лютий // Фінанси України. - 2009. - № 12. - С. 13-19. - URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fu_2009_12_4.

О. Василик визначає бюджетну стратегію як тривалий курс бюджетної політики, орієнтований на перспективу та спрямований на вирішення глобальних завдань, що визначені економічною стратегією [9]¹³. Даний курс включає в себе аналіз світових тенденцій у розвитку бюджетного механізму, формування концепції створення і використання бюджетних ресурсів, а також визначення принципів організації бюджетних відносин. Бюджетна стратегія може бути реалізована через використання методів бюджетного прогнозування та бюджетного планування.

Отже, Бюджетна стратегія – це система взаємопов'язаних дій держави, спрямованих на виконання цілей, завдань та пріоритетів тривалого курсу бюджетної політики. Цей курс розглядається у перспективі і спрямований на вирішення важливих завдань, визначених економічною стратегією країни.

Якщо бюджетна стратегія орієнтована на вирішення завдань у майбутньому, то бюджетна тактика фокусується на негайних, тобто поточних завданнях. О. Василик вказує: «Бюджетна тактика спрямована на вирішення конкретних завдань на певному етапі розвитку суспільства через своєчасне змінювання методів організації бюджетних відносин, переорієнтацію бюджетного механізму та перерозподіл фінансових ресурсів» [9]¹⁴.

Отже, бюджетна тактика націлена на розвиток суспільства через своєчасні зміни в організації бюджетних відносин, переорієнтацію бюджетного механізму та перерозподіл фінансових ресурсів. В межах бюджетної тактики використовується антиінфляційне регулювання, яке здійснюється, передусім, через політику доходів, таку як контроль за заробітною платою та цінами, обмеження темпів зростання грошової маси. Бюджетна стратегія та тактика сприяють піднесенню економіки. Основні завдання бюджетної політики включають сприяння економічному зростанню у країні, досягнення максимальної ефективності витрат, підтримку

---

¹³ Василик О. Д., Павлюк К. В. Бюджетна система України: Підручник. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 544с

¹⁴ Василик О. Д., Павлюк К. В. Бюджетна система України: Підручник. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 544с

балансів бюджетів на всіх рівнях, дотримання норм бюджетного законодавства та інші завдання.

В. Дем'янишин вважає, що доцільно класифікувати бюджетну політику згідно з видами, які представлені на рисунку 1 [11]¹⁵.

Рисунок 1.2 – Класифікація видів бюджетної політики, запропонована В. Дем'янишиною.

Джерело: складено автором на основі [11]

Бюджетна політика держави реалізується через функціонування бюджетного механізму. Поняття "бюджетний механізм" вперше введено вченим Н. В. Гаретовським. За його думкою, бюджетний механізм представляє собою сукупність конкретних видів бюджетних відносин та специфічних методів формування та використання бюджетних коштів [16]¹⁶. Інший вітчизняний науковець, О. М. Ковалюк, розглядає бюджетний механізм як сукупність форм і

¹⁵ Дем'янишин В. Бюджетна політика держави: концептуальні засади, ефективність, розвиток стратегії і тактики/ В. Дем'янишин// Вісник ТНЕУ. – 2011. – Вип. 2. – С. 7-20.

¹⁶ Бюджетна система : навчальний посібник. Друге видання, перероблене і доповнене / І.Л. Шевчук, В.О. Черпанова, Т.О. Ставерська / – Харків : Видавець Іванченко І. С., 2015. – 284 с

методів, важелів та інструментів для мобілізації та ефективного використання бюджетних коштів [17]¹⁷.

Подібно до будь-якого іншого фінансового механізму, механізм реалізації бюджетної політики має дві компоненти: механізм управління та механізм регулювання, які діють на основі бюджетних процесів. Суб'єктом, що впроваджує механізм реалізації бюджетної політики, є держава. В залежності від того, яка гілка влади задіяна в реалізації бюджетної політики, відбувається активізація політики управління або політики регулювання. Отже, органи виконавчої влади, визначають особливості механізму управління, органи законодавчої влади - особливості механізму регулювання, а органи судової влади забезпечують взаємодію між механізмами регулювання та управління та виправляють порушення у їх функціонуванні. Об'єктом бюджетної політики виступає особлива група суспільних відносин - бюджетні відносини.

На рисунку 1.3 наглядно зображено загальну структуру бюджетного механізму. З поданого на рисунку 1.3 видно, що виділяють такі компоненти бюджетного механізму:

- бюджетне законодавство;
- бюджетні інструменти;
- бюджетне законодавство.
- бюджетні важелі;
- бюджетні методи.

Методи бюджетного механізму представляють собою конкретні засоби впливу, які використовує держава для організації бюджетних відносин, а також формування та використання бюджетних ресурсів. Бюджетні методи реалізуються через застосування бюджетних важелів. Іншими словами, бюджетні важелі використовуються для практичної втілення завдань і заходів, які передбачені бюджетною політикою держави, і вони характеризуються конкретним набором бюджетних інструментів. Бюджетні інструменти є найбільш гнучкою складовою

---

¹⁷ Ковалюк О.М. Фінансовий механізм економіки України /О.М. Ковалюк // Фінанси України. – 2001. – № 9. – С. 22-28

бюджетного механізму, і їх кількісне вираження може змінюватися щорічно з урахуванням внесених змін до бюджетного законодавства. Лише при узгодженій взаємодії всіх елементів бюджетного механізму можливе ефективне функціонування бюджетної системи.

Рисунок 1.3 – Загальна структура бюджетного механізму

Джерело: складено автором на основі [16]

1.2 Роль бюджетної політики в умовах воєнного стану

Бюджетна система відіграє важливу роль у фінансовій системі всіх країн, у тому числі й України, а з 24 лютого 2022 року наша держава зіткнулася зі складними викликами, які впливають на всі сфери національного життя та змінюють на звичний до війни спосіб функціонування бюджетної системи. Запровадження воєнного стану докорінно переорієнтувало всі правові відносини і особливо вплинуло на напрями бюджетної політики. Більший акцент було зроблено на забезпеченні ефективного фінансування оборонного сектору та соціального захисту населення, яке постраждало від наслідків війни. Залучення фінансових ресурсів за рахунок міжнародної допомоги нашій державі також стало одним із головних пріоритетів діяльності вищих органів державної влади в нинішніх умовах. Формування ефективних напрямів бюджетної політики в умовах воєнного стану є важливим завданням для керівництва держави, яке потребує глибокого аналізу та дослідження ряду ключових аспектів: потреби у фінансуванні оборони, соціальні витрати та підтримка населення, економічні можливості та залучення ресурсів, управління державним боргом, прозорість та відповідальність, стимулювання економіки, міжнародні фінансові відносини.

Під час дії воєнного стану важливо, щоб уряд нашої країни використовував прогресивні методи, форми та принципи управління державними доходами та видатками між різними рівнями бюджетної системи для сприяння соціальному та економічному розвитку. Економічний стан України безпосередньо залежить від ефективності формування та виконання бюджетів на всіх рівнях. Успішна реалізація бюджетного процесу також обумовлена бюджетною політикою країни та ефективністю прийнятих заходів.

Бюджетна політика є значущим інструментом для впливу на розвиток як економіки, так і соціальної сфери. Завдяки їй держава, розподіляючи і перерозподіляючи ВВП, реалізує вплив на утворення структури виробництва, результати господарювання та проведення суспільних перетворень.

В останні роки заходи бюджетної політики спрямовані на стабілізацію національної економіки та формування сприятливого макроекономічного середовища. Основний акцент робиться на проведенні ефективної бюджетно-податкової політики, дотриманні фінансової дисципліни, підвищенні рівня прозорості та раціональності у бюджетному процесі.

В умовах воєнного стану надзвичайно важливим є забезпечення своєчасного, належного та безперервного виконання місцевих бюджетів. З метою забезпечення ефективного функціонування бюджетної сфери та врахування нагальних потреб мешканців територіальних громад під час воєнного стану урядом та центральними органами виконавчої влади було вжито низку оперативних та ефективних рішень. Також були внесені зміни до бюджетного законодавства, яке було прийнято протягом періоду воєнного стану.

Ці зміни передбачають внесення змін до місцевих бюджетів, перерозподіл видатків бюджету та надання кредитів з бюджету відповідно до бюджетної програми, визначення пріоритетності видатків органів Державного казначейства України, зняття граничних обмежень. Скасовуються положення про розмір резервного фонду, строки подання звітів про виконання місцевих бюджетів та річних звітів, складання бюджетних декларацій та прогнозів місцевих бюджетів. Кошти державного дорожнього фонду використовуються на розвиток та утримання автомобільних доріг, випуск облігацій внутрішньої державної позики та використання облігацій внутрішньої державної позики без укладення договору, здійснення перерахування коштів між бюджетами, а також перерахування коштів з місцевих бюджетів до державного бюджету, на загальну мобілізацію та відсіч збройній агресії російської федерації.

Принципи функціонування військової економіки принципово відрізняються від принципів економіки в мирний час, що вимагає фундаментальної трансформації національних фінансів з початку військових дій. Протягом історії людства руйнівні наслідки війн, епідемій і стихійних лих змушували країни вживати надзвичайних фінансових заходів, що призводило до швидкого зростання дефіциту бюджету та державного боргу в постраждалих країнах.

Під час Другої світової війни державні витрати в європейських країнах складали від 40 до 70% національного доходу. У США військові витрати зросли із 1,4% ВВП у 1940 році до 37% у 1945 році. Дефіцит федерального бюджету США також збільшився з 3% ВВП у 1939 році до 27,5% у 1943 році [17]¹⁸.

Загалом під час Другої світової війни національні фінанси Сполучених Штатів зазнали наступних трансформацій:

- Державні витрати досягли піку (з 13,6 мільярдів доларів у 1941 році до 35,1 мільярдів доларів у 1942 році та до 91,2 мільярдів доларів у 1944 році);
- Поступово зростали податкові надходження, але покривали вони лише незначне збільшення державних витрат (якщо в 1940 і 1941 рр. доходи федерального бюджету становили 64-68% його витрат, то в 1944-1945 рр. ця частка впала до 48%);
- Після війни державні витрати були скорочені без відповідного скорочення податкових надходжень, що дозволило уряду підтримувати первинний профіцит бюджету протягом багатьох років;
- Центральний банк, а саме Федеральна резервна система в США, викупував частину випусків державних цінних паперів та контролював вартість державних запозичень.
- В період воєнного стану необхідно збільшення державних витрат, які можуть фінансуватися в основному за рахунок:
  - підвищення податків;
  - зменшення витрат, не пов'язаних з військовими цілями;
  - запозичень Уряду в інвесторів/кредиторів через отримання кредитів чи продаж їм державних цінних паперів;
  - емісії грошей і залучення центральним банком до внутрішньо-боргових операцій Уряду [18]¹⁹.

---

¹⁸ Богдан Т. Воєнні фінанси: що повинна робити держава?/ Тетяна Богдан – Режим доступу до ресурсу: https://lb.ua/blog/tetiana_bohdan/523270_voienni_finansi_shcho_povinna_robiti.html

¹⁹ George J. Hall and Thomas J. Sargent. Three world wars: Fiscal–monetary consequences. URL: <https://www.pnas.org/doi/10.1073/pnas.2200349119>.

Фактичні дані про економіку Сполучених Штатів Америки під час Другої світової війни свідчать, що боргове фінансування бюджету стало основним способом фінансування розширення державних витрат. Хоча збільшення податкового тягаря та емісійне фінансування бюджету також відіграє певну роль у фінансуванні бюджету.

Г. Халь і Т. Сарджент провели аналіз структури фінансування зростання державних видатків у воєнній економіці Сполучених Штатів Америки, оцінивши відсоткові частки податкового, боргового та монетарного забезпечення цього процесу.

Таблиця 1.2 – Частки податкового, боргового та монетарного фінансування у воєнній економіці США.

	Податки	Державні облигації	Грошова емісія
Перша світова війна	20,8	74,6	7,0
Друга світова війна	30,2	46,0	10,1

Джерело: складено автором на основі [18]

Після початку збройної агресії росії проти нашої держави у сфері українських державних фінансів окреслилися такі тенденції:

- суттєве зростання загальних видатків державного бюджету (близько 40% реального зростання) та частки бюджетного фінансування сектору безпеки і оборони;
- зменшення фактичних надходжень до бюджету внаслідок номінального скорочення обсягів економічної активності та надання податкових пільг підприємствам в Україні;
- інтенсивне залучення державних позик та нарощування загального обсягу державного боргу як стратегічного заходу для протидії зниженню податкових надходжень в умовах збільшення державних витрат;
- припинення фактичного користування зовнішніми приватними джерелами фінансування для уряду на невизначений термін;
- посилення грантово-кредитної підтримки від зовнішніх офіційних кредиторів як прояв солідарності з Україною провідних держав світу;

- випуск внутрішніх військових облігацій урядом та мобілізація емісійних ресурсів центрального банку для забезпечення потрібних обсягів розміщення облігацій при обмеженій участі приватних інвесторів.

Якщо накласти національні тенденції на структуру військового фінансування у провідних країнах світу під час війн 20-го століття, то можна виявити такі спільні та відмінні риси:

- знижені податкові ставки та довгострокові податкові пільги для резидентів та бізнесу за межами зони бойових дій є аномальними для країн, що воюють, і позбавляють державу фінансових ресурсів, необхідних для перемоги у війні. Прийнятним для держави способом отримання додаткових доходів є підвищення ставок податку на доходи фізичних осіб та запровадження прогресивної шкали оподаткування;

- значне збільшення бюджетних видатків є виправданим в реаліях економіки воєнного часу і є необхідним для підтримки виживання держави, але не виключає дотримання жорсткого режиму економії бюджетних коштів. Надання державних субсидій для започаткування малого бізнесу та будівництва цивільної транспортної інфраструктури у воєнний час (як це відбувається зараз в Україні) є безпрецедентним у міжнародній практиці;

- емісійне фінансування є поширеним способом фінансування дефіциту бюджету у воєнний час, хоча в країнах, які змогли зберегти макрофінансову стабільність, на емісію припадає не більше 20 відсотків джерел фінансування дефіциту. В Україні станом на початок липня 2022 року ця частка вже сягнула 40%. Така незвична ситуація вимагає посилення зусиль на дипломатичному фронті для залучення зовнішньої фінансової підтримки та продуманої роз'яснювальної роботи з внутрішніми інвесторами в державні облігації;

- важливою функцією центрального банку в умовах воєнного часу є зниження вартості запозичень уряду через операції на відкритому ринку та здійснення заходів валютного контролю, спрямованих на задоволення фіскальних потреб країни. На жаль, цього не вдалося досягти в Україні, де облікова ставка НБУ

(орієнтир дохідності короткострокових державних облігацій) з червня була підвищена в 2,5 рази [17]²⁰.

В загальному, під час ведення бойових дій проти агресора основними завданнями для всіх гілок влади та прогресивних членів суспільства є гарантування неперервної роботи державних фінансів та виконання державою ключових функцій, пріоритетне спрямування фінансово-економічних ресурсів на перемогу над ворогом, підтримку економічної активності та збереження макрофінансової стабільності в країні.

1.3 Гарантування бюджетної безпеки з урахуванням стандартів ЄС

Відповідно до "Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України" за 2013 рік, бюджетна безпека - це стан, в якому забезпечується платоспроможність та фінансова стійкість державних фінансів, що дозволяє органам державної влади максимально ефективно виконувати їхні функції [19]²¹.

Гарантування бюджетної безпеки - це комплекс заходів, спрямованих на забезпечення стабільності та ефективності бюджетної системи країни. Це важливий аспект економічного управління, який дозволяє урядам забезпечувати фінансову стійкість, ефективно використовувати ресурси та забезпечувати виконання соціальних та економічних завдань.

Основні принципи гарантування бюджетної безпеки включають:

1. Стабільність бюджету – забезпечення рівноваги між доходами та витратами у бюджеті для уникнення дефіциту.

---

²⁰ Богдан Т. Воєнні фінанси: що повинна робити держава? [Електронний ресурс] / Тетяна Богдан – Режим доступу до ресурсу: https://lb.ua/blog/tetiana_bohdan/523270_voienni_finansi_shcho_povinna_roboti.html.

²¹ Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України: Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29.10.2013 р. №1277 / Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13#Text>

2. Ефективне управління фінансами - забезпечення ефективного використання бюджетних ресурсів та впровадження ефективних фінансових процедур.

3. Збалансованість та прозорість - розробка та впровадження бюджетних політик, що враховують потреби різних сфер, забезпечення прозорості управління бюджетними ресурсами.

4. Зменшення боргового навантаження - контроль за обсягом державного боргу для запобігання надмірному зростанню боргового навантаження на бюджетну систему.

5. Стимулювання економічного зростання - розробка бюджетних заходів, спрямованих на підтримку економічного розвитку.

6. Соціальна відповідальність - забезпечення належного фінансування соціальних програм та послуг для задоволення потреб населення.

Гарантування бюджетної безпеки вимагає системного підходу та постійного моніторингу фінансових процесів. Ефективна бюджетна політика сприяє сталому економічному розвитку та соціальній стабільності країни.

В рамках дослідження сутності бюджетної безпеки у контексті соціально-економічного розвитку держави науковці, експерти та практики акцентують увагу на ряді проблем, таких як збалансованість доходів і видатків державного та місцевих бюджетів, законність та обґрунтованість використання бюджетних ресурсів, характер виконання бюджету та забезпечення пріоритетів національної системи безпеки.

Фактори, які впливають на формування бюджетної безпеки держави, можна умовно розділити на два блоки, які зображені на рисунку 1.4.

Рисунок 1.4 – Чинники, які мають вплив на формування бюджетної безпеки держави.

Джерело: складено автором на основі [20]

У контексті обговорення питань бюджетної безпеки важливо відзначити, що Україна майже не піддавалася впливу обов'язкових норм і стандартів, таких, які діють у країнах Європейського Союзу (ЄС). З моменту створення в 2013 році Фіскального Пакту ЄС стандарти ЄС зазнали змін. Фіскальний Пакт ЄС в першу чергу строго контролює бюджетний облік та дисципліну на основі чітких стандартів, які перебувають під контролем Євростату. Також існує жорстка система санкцій за порушення цих стандартів, і бюджетні обмеження мають чіткі параметри критичних значень.

Розглянемо стандарти, які застосовуються в Європейському Союзі в сфері державних фінансів:

1. Показник бюджетного дефіциту не повинен перевищувати 3% від ВВП згідно з Маастрихтською угодою.
2. Значення державного боргу не повинне перевищувати 60% від ВВП згідно з Маастрихтською угодою.

3. За методологією МВФ та Світового банку, показник бюджетних витрат на погашення та обслуговування державного боргу не повинен перевищувати 40%.
4. Структурний дефіцит країни повинен бути не більше 0,5% від ВВП.
5. Рівень перерозподілу ВВП через зведений бюджет та позабюджетні фонди повинен знаходитися в межах 35-45% від ВВП.
6. Державна квота видатків (відношення видатків зведеного бюджету до ВВП, %) не повинна перевищувати 25-30% у країнах з низьким рівнем доходів, оскільки економічне зростання можливе лише за цією умовою [21]²².

Для оцінювання бюджетної безпеки в Україні використовуються "Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України" [19]²³. Цей наказ надає можливість розрахувати вказані в методиці індикатори та порівняти їх з нормативними значеннями, які також вказані в цій методиці (таблиця 1.3). Крім того, в методичних рекомендаціях подані вагові коефіцієнти для розрахунку субіндексів економічної безпеки та інтегрального показника економічної безпеки.

Таблиця 1.3 – Перелік індикаторів бюджетної безпеки за Методичними рекомендаціями щодо розрахунку рівня економічної безпеки України

Найменування індикатора, одиниця виміру	Порядок розрахунку індикатора	Граничне значення
Відношення дефіциту/профіциту державного бюджету до ВВП, %	Дефіцит державного бюджету, млн грн / ВВП, млн грн · 100	Не більше 3
Дефіцит/профіцит бюджетних та позабюджетних фондів сектора загальнодержавного управління, % до ВВП	Дефіцит сектора загальнодержавного управління, млн грн – Дефіцит зведеного бюджету, млн грн) / ВВП · 100	Не більше 5
Рівень перерозподілу ВВП через зведений бюджет, %	Доходи зведеного бюджету, млн грн / ВВП, млн грн · 100	Не більше 37
Відношення обсягу сукупних платежів з обслуговування та погашення державного боргу до доходів державного бюджету, %	Обслуговування державного боргу, млн грн + Погашення державного боргу, млн грн) / Доходи державного бюджету, млн грн · 100	Не більше 16

Джерело: складено автором на основі [19]

²² Куценко Т.Ф. Формування ефективної моделі бюджетної безпеки України з урахуванням стандартів ЄС у сфері державних фінансів / Куценко Т.Ф. // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2015. URL: <http://global-national.in.ua/archive/4-2015/39.pdf>.

²³ Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України: Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29.10.2013 р. №1277 / Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13#Text>

Висновки за розділом 1

Бюджетна політика представляє собою організовану діяльність держави, включаючи органи центральної влади та органи місцевого самоврядування, у сфері бюджетних відносин. Ця діяльність орієнтована на розробку, ухвалення та виконання рішень, спрямованих на ефективне управління фінансовими ресурсами на рівнях загальнодержавному та муніципальному з метою забезпечення соціально-економічного розвитку країни.

Залежно від завдань і часового характеру, бюджетна політика поділяється на бюджетну стратегію та бюджетну тактику. Концептуальні засади бюджетної політики свідчать про різноманітність її видів, принципів та методів реалізації. В широкому розумінні концептуальні засади бюджетної політики виявляються як основна ідея регулювання бюджетних відносин, приймаючи форму бюджетної стратегії, а вузькому - як система методів досягнення цілей державної діяльності шляхом регулювання бюджетних відносин.

Бюджетна політика здійснюється за допомогою бюджетного механізму, що представляє собою систему інструментів, методів і засобів, спрямованих на формування фінансових ресурсів держави та забезпечення перерозподілу коштів. Важливим аспектом соціально-економічного розвитку і індикатором ефективності бюджетної політики та організації бюджетного процесу є бюджетна безпека.

Бюджетна безпека є ключовою складовою фінансової безпеки, оскільки бюджет є основним фінансовим планом держави, відображаючи більшість фінансових процесів в країні. Її рівень залежить від ряду факторів, які можна умовно розділити на організаційно-правові та фінансово-економічні.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ ОКРЕМИХ АСПЕКТІВ МЕХАНІЗМУ РЕАЛІЗАЦІЇ БЮДЖЕТНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

2.1 Інституційні основи бюджетної політики України

Відповідно до пункту 4 статті 4 Бюджетного кодексу України [22]²⁴, визначаються нормативно-правові акти, які регулюють бюджетні відносини в Україні. (рис. 2.1).

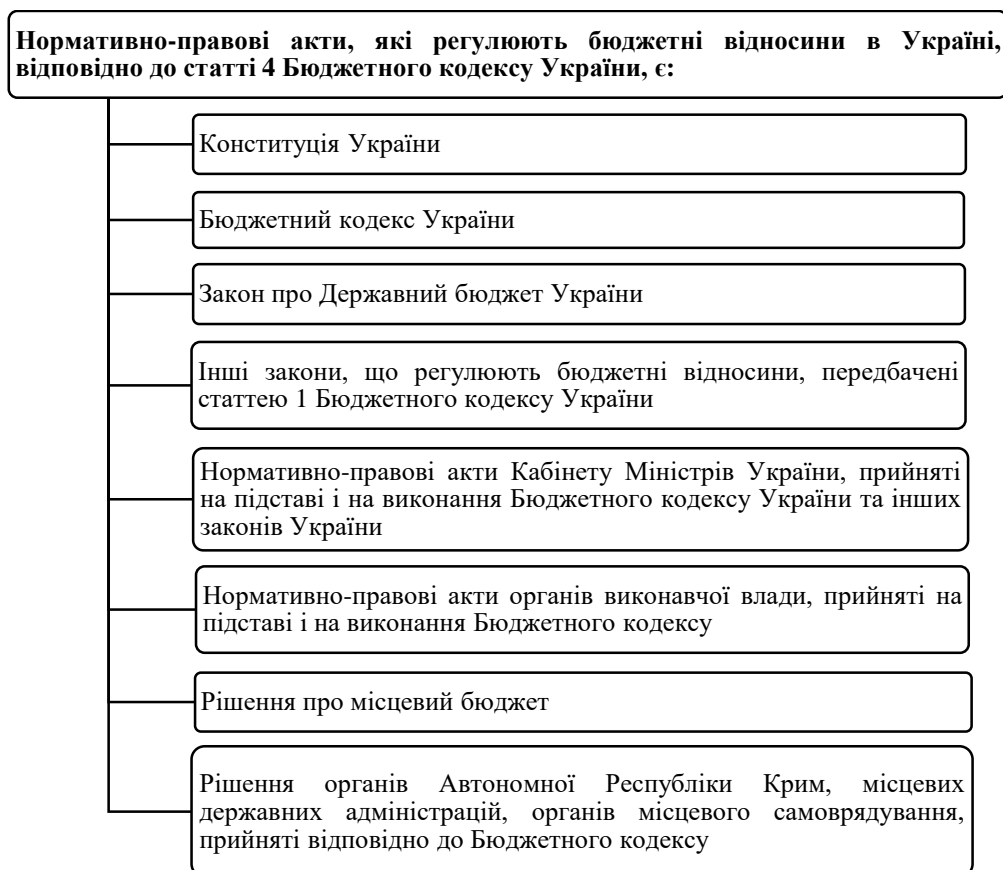

Рисунок 2.1 – Нормативно-правові акти, які регулюють бюджетні відносини в Україні

Джерело: складено автором на основі [22]

²⁴ Бюджетний кодекс України : Закон України від 8 липня 2010 року № 2456-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>

Головним законодавчим документом, що регулює бюджетні відносини в Україні, є Конституція. У ній визначені принципи побудови бюджетної системи країни, а також основні повноваження Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України і Рахункової палати у справах затвердження, звітування та контролю за Державним бюджетом. Також у Конституції визначені основні функції Автономної Республіки Крим і місцевих державних адміністрацій у розробці, затвердженні та виконанні відповідних місцевих бюджетів.

Основним нормативно-правовим актом у галузі бюджетних відносин є Бюджетний кодекс України, який розроблено та прийнято з урахуванням положень та норм Конституції України.

Бюджетний кодекс України, ухвалений з урахуванням принципів та положень Конституції України, є ключовим законодавчим актом у сфері бюджетних відносин. Цим Кодексом визначаються взаємини, що виникають під час формування, розгляду, затвердження, виконання бюджетів, подання звітів про їх виконання та нагляду за виконанням бюджетного законодавства. Крім того, вирішуються питання відповідальності за порушення бюджетного законодавства, а також встановлюються правові засади утворення та погашення державного і місцевого боргу [22]²⁵.

Також значущою є бюджетна резолюція, що представляє собою постанову Верховної Ради України, у якій визначаються ключові напрямки бюджетної політики на наступний рік. Ця резолюція підтверджується перед прийняттям Закону України "Про Державний бюджет" на відповідний рік. У 2017 році в Україні був вперше розроблений проект "Основних напрямів бюджетної політики на 2018-2020 роки" [23]²⁶. Планування завдань бюджетної політики на три бюджетні періоди є позитивним явищем. Це оскільки середньострокове планування дозволяє створити послідовну та передбачувану бюджетну політику, забезпечуючи фінансову стійкість. Це в свою чергу дозволяє проводити більш глибокі та

---

²⁵ Бюджетний кодекс України : Закон України від 8 липня 2010 року № 2456-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>

²⁶ Проект Основних напрямів бюджетної політики на 2018-2020 роки: схвалено Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14.06.2017 р. № 411-р. – URL: <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=250079263>.

ефективні реформи, підвищує інвестиційну привабливість і поліпшує бізнес-клімат.

Також важливим компонентом нормативно-правового забезпечення впровадження бюджетної політики України є Закон України про Державний бюджет на відповідний рік. У цьому законі щорічно визначаються ключові параметри, такі як обсяг доходів і видатків, міжбюджетні трансферти, кредити (позики), державні гарантії, граничний обсяг державного боргу, соціальні стандарти. Також регламентується розподіл податкових і неподаткових надходжень між загальним та спеціальними фондами бюджету.

Важливою складовою нормативно-правового забезпечення є також Рішення місцевих рад щодо місцевих бюджетів, які затверджуються на відповідний рік. З урахуванням того, що бюджетна система України включає як державні, так і місцеві бюджети, важливо вчасно приймати відповідні нормативно-правові акти на місцевому рівні для успішної реалізації ефективної бюджетної політики.

Основними інститутами, які формують бюджетну політику країни, є такі:

- Верховна Рада України. Парламент є законодавчим органом, який приймає бюджетний кодекс, закони про Державний бюджет та інші бюджетні законодавчі акти. Верховна Рада має право змінювати бюджет і приймати закони про податки та інші фінансові питання.

- Президент України. Глава держави відіграє роль у формуванні бюджетної політики, підписуючи закони про Державний бюджет та податковий законодавчий акт. Президент також має право вето бюджетні рішення Верховної Ради.

- Кабінет Міністрів України. Уряд готує проекти бюджетів та бюджетних програм, які подаються на розгляд Верховної Ради. Він також відповідає за виконання бюджету та здійснює фінансовий контроль.

- Міністерство фінансів України. Це відомство відповідає за розробку бюджетних політик, збирання податків, управління державним боргом і фінансовим плануванням. Воно готує проекти бюджетів та координує їх виконання.

- Національний банк України. Центральний банк має важливу роль у монетарній політиці та контролі за грошовою масою, що впливає на бюджетну стабільність.

- Антикоруційні та аудиторські органи. Органи, які здійснюють фінансовий контроль і аудит державних фінансів, грають важливу роль у забезпеченні прозорості та уникненні корупції в бюджетній сфері.

Ці інституційні основи визначають процес формування, виконання та контролю за бюджетною політикою України. Вони допомагають забезпечити стабільність фінансів країни, ефективне використання бюджетних коштів і виконання соціальних та економічних завдань.

У зв'язку з процесом Євроінтеграції Україна стикається з необхідністю проведення значущих реформ в економіці та соціальній сфері. Перехідний період, у якому знаходиться країна, вимагає суттєвих змін. Загальний світовий досвід доводить, що впровадження фіскальної децентралізації сприяє соціально-економічному розвитку територій, оскільки це надає місцевим органам влади фінансову самостійність.

Державна політика в межах місцевого самоврядування повинна формуватися з урахуванням інтересів мешканців територіальних громад. Децентралізація означає передачу не лише повноважень, але й фінансових ресурсів від державної влади якнайближче до громадян, тобто до органів місцевого самоврядування [24]²⁷. Одним з ключових аспектів децентралізації є саме фіскальна складова. Місцеві органи влади повинні мати значні фінансові ресурси, як за рахунок збільшення власних коштів, так і через трансферти, щоб ефективно виконувати свої функції [25]²⁸.

Основу цієї політики в Україні складають світові стандарти у сфері суспільних відносин, а також положення Європейської хартії місцевого

---

²⁷ Прес-центр ініціативи «Децентралізація», Загальна інформація. URL: <https://decentralization.gov.ua/about>

²⁸ Кужелев М. О. Формування місцевих бюджетів в умовах бюджетної децентралізації / М. О. Кужелев, В. В. Плахотнюк // Економічний вісник університету: Збірник наукових праць учених та аспірантів. – Переяслав-Хмельницький: Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет ім. Г. Сковороди, 2018. – Вип. 36/1. – С. 302–312.

самоврядування. Реформа бюджетної децентралізації розпочалася в Україні у 2014 році, коли уряд затвердив основний документ - Концепцію реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади. Зміни в міжбюджетних відносинах були запроваджені з 2015 року через внесення змін до Бюджетного та Податкового кодексів України. У рамках цієї реформи велике значення надається місцевим податкам і зборам як основі фінансового забезпечення розвитку громад.

Для втілення цієї концепції в першу чергу були внесені зміни до Конституції України, а також розроблений пакет нового законодавства. Внесені зміни спрямовані на вирішення питань створення виконавчих органів обласних та районних рад, реорганізації місцевих державних адміністрацій у органи контролю-наглядового типу, а також на чітке визначення адміністративно-територіальної одиниці – громади. Проект змін до Конституції, який був запропонований, отримав підтримку не лише від громадськості, але й високу оцінку від Венеціанської Комісії [24]²⁹.

2.2 Динаміка та структура доходів та видатків державного бюджету в період до активної фази воєнних дій та с початком активної фази.

Державний бюджет відіграє значущу роль у фінансовій системі кожної країни. Це централізований фонд грошових ресурсів, які перебувають під контролем уряду і використовуються для фінансування державного апарату, збройних сил і виконання соціально-економічних завдань [40]³⁰.

Державний бюджет не лише накопичує кошти для фінансування державних витрат, але й використовується для перерозподілу доходів з метою забезпечення стабільного соціального становища в країні. Він також впливає на різні сфери

---

²⁹ Прес-центр ініціативи «Децентралізація», Загальна інформація. URL: <https://decentralization.gov.ua/about>

³⁰ Бюджетна система: підруч. / за ред. С.І Юрія, В.Г. Дем'янишина, О.П. Кириленко. - Тернопіль: ТНЕУ, 2013. - 624с.

суспільства, такі як економіка, регіональний розвиток, соціальні аспекти та національні процеси. Державний бюджет є одним з ключових інструментів державного регулювання економіки і представляє собою фінансовий річний план країни.

Інформацію щодо запланованих та фактичних показників доходів та видатків Державного бюджету України за період з 2017 по 2024 роки зобразимо в табл. 2.1.

Таблиця 2.1 – Планові та фактичні показники Державного бюджету України у 2017-2024 рр., млрд. грн.

Показник			2017	2018	2019	2020	2021	2022 рік		2023	2024 рік
			рік	рік	рік	рік	рік		Останн і зміни	рік	(проект)
1	Доходи Державного бюджету	План	796,8	946,8	1 007,3	1 067,3	1084,0	1323,9	1553,0	1329,3	1768,0
		Факт	793,4	928,1	998,3	1 076,0	1296,8	1787,4		-	-
		Вик.пл ану, %	99,6	98,0	99,1	100,8	119,6	135,0	115,1	-	-
2	Видатки Державного бюджету	План	870,5	1 034,4	1 129,5	1 355,6	1339,3	1499,5	3037,0	2640,2	3350,0
		Факт	839,5	985,9	1 075,1	1 288,0	1490,3	2705,4		-	-
		Вик.пл ану, %	96,4	95,3	95,2	95,0	111,3	180,4	89,1	-	-
3	Дефіцит (-)/профіцит (+)	План	-73,7	-87,6	-122,2	-288,3	-255,3	-175,6	-1484	-1310,9	-1570,0
		Факт	-46,1	-57,8	-76,8	-212,00	-193,5	-918		-	-

Джерело: складено автором за даними [26]

Аналізуючи показники Державного бюджету до активної фази воєнних дій можна зазначити, що протягом цього періоду спостерігається зростання як планованих, так і фактичних показників доходів та видатків Державного бюджету. У період з 2017-2021 рр. формувалася дефіцитний бюджет з тенденцією до зростання рівня дефіциту, а також спостерігається тенденція невиконання запланованих показників, що є негативним явищем.

Законом України "Про Державний бюджет України на 2020 рік" спочатку передбачалося встановлення дефіциту в розмірі 94,3 млрд. грн. Однак через пандемію в квітні 2020 року були внесені зміни, які призвели до збільшення розміру дефіциту до 288,3 млрд. грн. Крім того, тимчасово було припинено дію норми Бюджетного кодексу України, що обмежує максимальний розмір дефіциту

державного бюджету 3% від ВВП [27]³¹. Фактичне значення дефіциту становить 212,0 млрд. грн., що складає 73,5% виконання запланованого річного показника зі змінами.

У 2022 році війна, ініційована РФ проти України, суттєво вплинув на обсяги та напрями бюджетних видатків. Загалом, касові витрати Державного бюджету України у 2022 році склали 2705,4 млрд грн, що на 10,9% менше, ніж передбачено Законом, але майже вдвічі більше, ніж у 2021 році. Державний бюджет України виконано з найвищим за всю період незалежності рівнем дефіциту, який становив 918 млрд грн. 2 грудня 2021 року Верховною Радою України був затверджений Закон України «Про Державний бюджет України на 2022 рік», в якому бюджет був затверджений дефіцитний з доходами у сумі 1323,9 млрд грн. та видатками у сумі 1499,5 млрд грн. Граничний розмір дефіциту державного бюджету встановлено на рівні 188,8 млрд грн. Одним із пріоритетів Бюджету-2022 було зниження дефіциту до 3,5% ВВП.

Найбільш зросли видатки у таких сферах, як: оборона» (42,2 % від загального обсягу видатків), громадський порядок, безпека та судова влада» (16,4 %), соціальний захист та соціальне забезпечення (15,7 %). Ці напрями були та залишаються пріоритетними для забезпечення відсічі агресору, виплат грошового забезпечення військовослужбовцям та іншим категоріям захисників, а також підтримки найбільш уразливих верств населення.

Внаслідок повномасштабної російської збройної агресії проти України та відповідного введення воєнного стану в Україні з 24 лютого 2022 року прогноз макроекономічних України на 2022 рік, на основі яких був прийнятий Закон про Державний бюджет, повністю втратив свою актуальність. Протягом 2022 року до Закону України "Про Державний бюджет України на 2022 рік" внесено чотирнадцять змін, серед яких найвагомішими були:

- від 23 лютого 2022 року – збільшено видатки на оборону та посилення армії на 26,5 млрд грн;

---

³¹ Інформація Міністерства фінансів України про виконання Державного бюджету України за 2020 рік. – URL: <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/informaciya-ministerstva-finansiv-ukrayini-2021>

- від 15 березня 2022 року – для того щоб посилити обороноздатність України було збільшено видатки на 67,6 млрд грн для закупівлі, модернізації та ремонту озброєння, військової техніки, засобів та обладнання.

- від 21 квітня 2022 року було здійснено збільшення бюджетних призначень за програмою "Резервний фонд" на суму 200 млрд грн. Це було зроблено з метою використання цих коштів для шести потреб Збройних Сил України, інших військових формувань, правоохоронних та інших державних органів, залучених до виконання завдань щодо відсічі збройної агресії, забезпечення недоторканності державного кордону та захисту держави, а також фінансової підтримки внутрішньо переміщених осіб;

- від 31 травня 2022 року було здійснено збільшення бюджетних призначень на загальну суму 247,8 млрд грн. З цієї суми 5,8 млрд грн було виділено Міністерству економіки України для надання державної підтримки внутрішньо переміщеним особам в рамках Програми "єПідтримка". Також, Міністерству соціальної політики України було збільшено бюджетні призначення на загальну суму 32,6 млрд грн для належного соціального забезпечення громадян, виплати пенсій тощо;

- починаючи з 9 липня 2022 року, було збільшено виділення бюджетних коштів на суму 73,8 млрд грн Міністерству соціальної політики України для забезпечення фінансової підтримки виплат пенсій, надання місячної адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам для витрат на проживання, а також виплати інших видів допомог і компенсацій деяким категоріям населення. Також, була введена нова бюджетна програма Міністерству аграрної політики та продовольства України на суму 1,5 млрд грн для підтримки фермерських господарств та інших виробників сільськогосподарської продукції. Крім того, виділення бюджетних коштів для Фонду розвитку підприємництва було збільшено на 4 млрд грн для забезпечення його функціонування;

- з 29 липня 2022 року з метою впровадження компенсаторних заходів, передбачених Законом України «Про особливості регулювання відносин на ринку природного газу та у сфері теплопостачання протягом дії воєнного стану та

подальшого відновлення», та для забезпечення стабілізації діяльності підприємств енергетичної галузі передбачено відкриття нових бюджетних програм, зокрема: Міністерству енергетики України надається фінансування у розмірі 187,1 млрд грн, а Міністерству розвитку громад та територій України — у сумі 14 млрд грн;

- починаючи з 15 серпня 2022 року, було збільшено загальний фонд бюджетних призначень для окремих головних розпорядників коштів державного бюджету на суму 270,2 млрд грн. Розподіл цих коштів відбувся за наступними напрямками: на забезпечення національної безпеки і оборони виділено 269,4 млрд грн, на мобілізаційну підготовку галузей національної економіки України — 10,3 млн грн, а також на поповнення резервного фонду — 715,7 млн грн;

- починаючи з 30 серпня 2022 року, з метою гарантування енергетичної безпеки країни та відповіді на потреби споживачів України у природному газі протягом опалювального сезону 2022–2023 років, передбачено введення нової бюджетної програми під назвою "Придбання природного газу для забезпечення опалювального сезону 2022–2023 років" у сумі 12,7 млрд грн для Міністерства енергетики України;

- починаючи з 18 жовтня 2022 року, за загальним фондом було збільшено бюджетні призначення для окремих головних розпорядників коштів сектору національної безпеки і оборони на суму 386,9 млрд гривень [26]³².

В результаті показники доходів державного бюджету становили 1553 млрд грн, видатків – 3037 млрд грн, граничний розмір дефіциту - 1497,2 млрд грн.

У 2023 році заплановано доходу Державного бюджету у розмірі 1329,3 млрд грн., що на 26% менше ніж фактичні доходи у 2022 році. Заплановані видатки становлять 2640,2 млрд. грн., що на 65,2 млрд. грн менше ніж у попередньому році. Дефіцит у поточному році запланували у розмірі 1310,9 млрд. грн.

Запропонований бюджет на 2024 рік передбачає доходи у розмірі 1768,0 млрд грн., що на 417 млрд грн., більше ніж у бюджеті на 2023 рік. Таке збільшення пов'язане з передачею військового збору з місцевих бюджетів до державного

---

³² Офіційний сайт Міністерства фінансів України. – URL: https://mof.gov.ua/uk/budget_2022-538

бюджету та оптимістичними макроекономічними прогнозами (наприклад, номінальний ВВП у 7,8 трлн. грн).

У 2024 році планується витратити 3350,0 млрд грн., що на 668,7 млрд грн або 20% більше, ніж у 2023 році. Ухвалений Верховною Радою проєкт державного бюджету на 2024 рік передбачає основною статтею видатків – оборона. Майже 60% від цієї суми сконцентровані в Міноборони (1164 млрд грн), МВС (324 млрд грн) та Мінсоцполітики (470 млрд грн). Передбачено також видатки на оборонно-промисловий комплекс: на виробництво безпілотних літальних апаратів (БПЛА) передбачено виділити 43 мільярди гривень, а також ще 43 мільярди гривень призначено для виробництва боєприпасів та зброї в Україні.

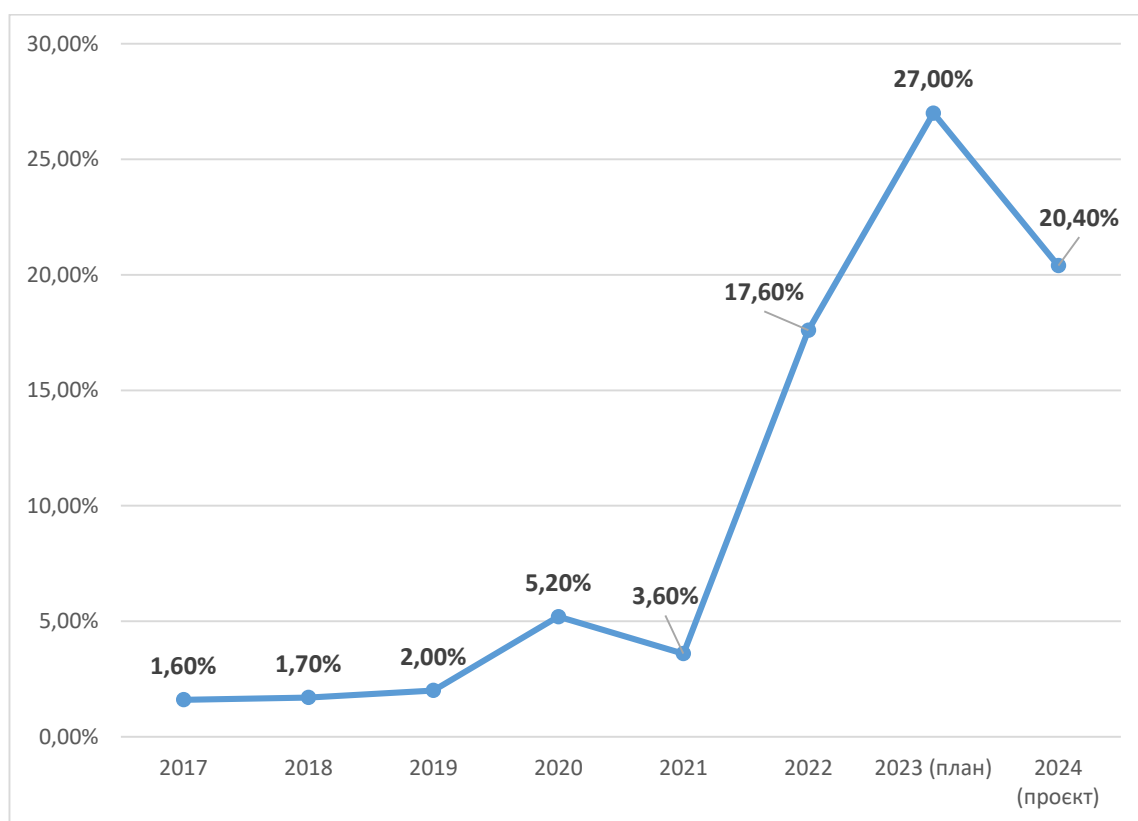

Рисунок 2.2 – Динаміка дефіциту Державного бюджету до ВВП України у 2017-2024 рр., млрд. грн.

Джерело: складено автором за даними [26]

Протягом 2017-2020 років дефіцит Державного бюджету в Україні систематично збільшувався. У 2018 році відбулося зростання на 23,8%, що становило 59,3 мільярди гривень порівняно з попереднім роком (2017). У 2019 році цей показник збільшився на 36,6%, до 81 мільярда гривень. Однак у 2020 році

спостерігалось найбільше зростання дефіциту, досягнувши 217,1 мільярда гривень. Це означало збільшення на 168% в порівнянні з 2019 роком і на 353,2% в порівнянні з 2017 роком. Це різке зростання дефіциту Державного бюджету пов'язане з впливом пандемії COVID-19. У 2021 р. спостерігалось зменшення рівня дефіциту на 8,5% до 193 млрд. грн.

Унаслідок воєнної агресії проти України виникли труднощі, пов'язані з необхідністю надання соціальної підтримки населенню. Через це було значно збільшено фінансове забезпечення для їх вирішення, що призвело до істотного зростання дефіциту державного бюджету. Обсяг дефіциту державного бюджету у 2022 році склав 918 млрд. грн або 17.6% обсягу ВВП. Головними джерелами залучення фінансових ресурсів, необхідних для фінансування державного бюджету у 2022 році, стали державні внутрішні та зовнішні запозичення. Дефіцит бюджету у 2024 році запланований на рівні 20,4% ВВП. Отже, в кінці 2024 року очікується, що рівень держборгу становитиме 110,7% ВВП порівняно з 97% у 2023 році та 78% у 2022 році.

Надходження до бюджету включають доходи бюджету та залучені кошти у формі позик. У бюджеті України доходи класифікуються за наступними категоріями:

- 1) податкові надходження;
- 2) неподаткові надходження;
- 3) доходи від операцій з капіталом;
- 4) трансферти;
- 5) цільові фонди.

Отже, проаналізуємо джерела формування доходів Державного бюджету України протягом 2017-2022 років (табл. 2.2).

У розгляді різних складових доходів Державного бюджету за розглянутий період (табл. 2.2), слід відзначити наявність стійкої структури основних джерел фінансування діяльності держави. У досліджуваних роках приблизно 80% доходів Державного бюджету забезпечуються податковими надходженнями, крім 2022 року в якому частка податкових надходжень склала 53%. Податкові надходження у

2017-2020 рр. мали тенденцію до зростання, в наступних 2021-2022 рр. тенденція змінюється і податкові надходження зменшуються.

Таблиця 2.2 – Склад і структура доходів Державного бюджету України 2017-2022 рр. (млрд. грн.).

Найменування доходів, млрд. грн.	Рік											
	2017		2018		2019		2020		2021		2022	
	Σ	%	Σ	%	Σ	%	Σ	%	Σ	%	Σ	%
Податкові надходження	627,1	79,0	754,1	81,2	847,1	82,0	1136,7	82,5	1107,0	85,4	949,8	53,0
Неподаткові надходження	128,6	16,2	165,0	17,8	174,0	17,0	234,4	17,0	175,4	13,5	346,3	19,4
Доходи від операцій з капіталом	0,29	0,04	0,7	0,1	1,2	0,1	3,6	0,3	0,3	0,03	0,6	0,3
Кошти від закордонних країн і міжнародних організацій	1,6	0,2	1,5	0,2	1,1	0,1	1,0	0,1	1,3	0,1	481,1	26,6
Офіційні трансферти	7,57	0,95	7,3	0,8	9,6	0,9	1,2	0,09	12,6	1,0	9,5	0,5
Цільові фонди	29,8	3,8	0,2	0,02	1,7	0,02	0,8	0,06	0,2	0,02	0,1	0,01
Всього	793,4	100	928,1	100	1033,5	100	1376,7	100	1296,8	100	1787,4	100

Джерело: складено автором за даними [26-27]

Рисунок 2.3 – Динаміка доходів Державного бюджету України за структурою надходжень у 2017-2022 рр., млрд. грн.

Джерело: побудовано автором за даними табл.2.2.

У 2018 році відбулося зростання на 20% у порівнянні з 2017 роком, а в 2019 році на 12% у порівнянні з 2018 роком. У 2020 році відзначено найвищий приріст

податкових надходжень порівняно з попереднім роком – на 34%, що становить 1136,7 млрд. гривень. У 2021 р. податкові надходження скоротилися на 3% порівняно з 2020 р., в наступному 2022 р. спостерігається значне скорочення на 16,5% до 949,8 млрд. грн.

Неподаткові надходження також відзначають тенденцію до зростання в період з 2017 по 2020 роки і становлять приблизно 17% від загальних доходів бюджету. У 2021 р. відбулося скорочення неподаткових надходжень на 59 млрд. грн, частка складала всього 13,5%. В наступному ж році відбулося зростання до 346,3 млрд. грн, тобто на 170, млрд. грн. частка складала 19,4% від загальної кількості доходів.

Офіційні трансферти протягом аналізованого періоду не мають чіткої тенденції до зростання або скорочення. Найбільше значення спостерігається у 2021р. – 12,6 млрд. грн або 1% від загальних доходів, найменше у 2020 р. -1,2 млрд. грн. або 0,09% від загальних доходів

Цільові фонди значно скоротилися у 2018-2022 рр. порівнюючи з 2017 роком і становлять у 2022 р. лише 0,01% від загальної кількості доходів Державного бюджету.

Розглядаючи кошти від закордонних країн і міжнародних організацій можна побачити, що вони значно зросли у 2022 р. і складають 26,6% від загальної кількості доходів Державного бюджету, оскільки українська економіка на даний момент не може самостійно впоратися з наслідками нападу Росії, вона потребує підтримки від своїх партнерів. Загалом, з початку конфлікту з Росією іноземна допомога покрила 55% потреб у додатковому фінансуванні бюджету, які виникли через дефіцит та погашення боргів. Цей обсяг становить ту частину, яку не вдалося зібрати у формі податків та мит.

Загалом, від початку повномасштабної війни іноземне фінансування становило 36% всіх витрат державного бюджету. Решта складається з доходів

податкової та митної служб (34%), друкованих гривень Національним банком України (20%) та випуску військових облігацій (10%) [29]³³.

Давайте розглянемо основні складові видатків державного бюджету з точки зору функціональної класифікації (див. рис. 2.4).

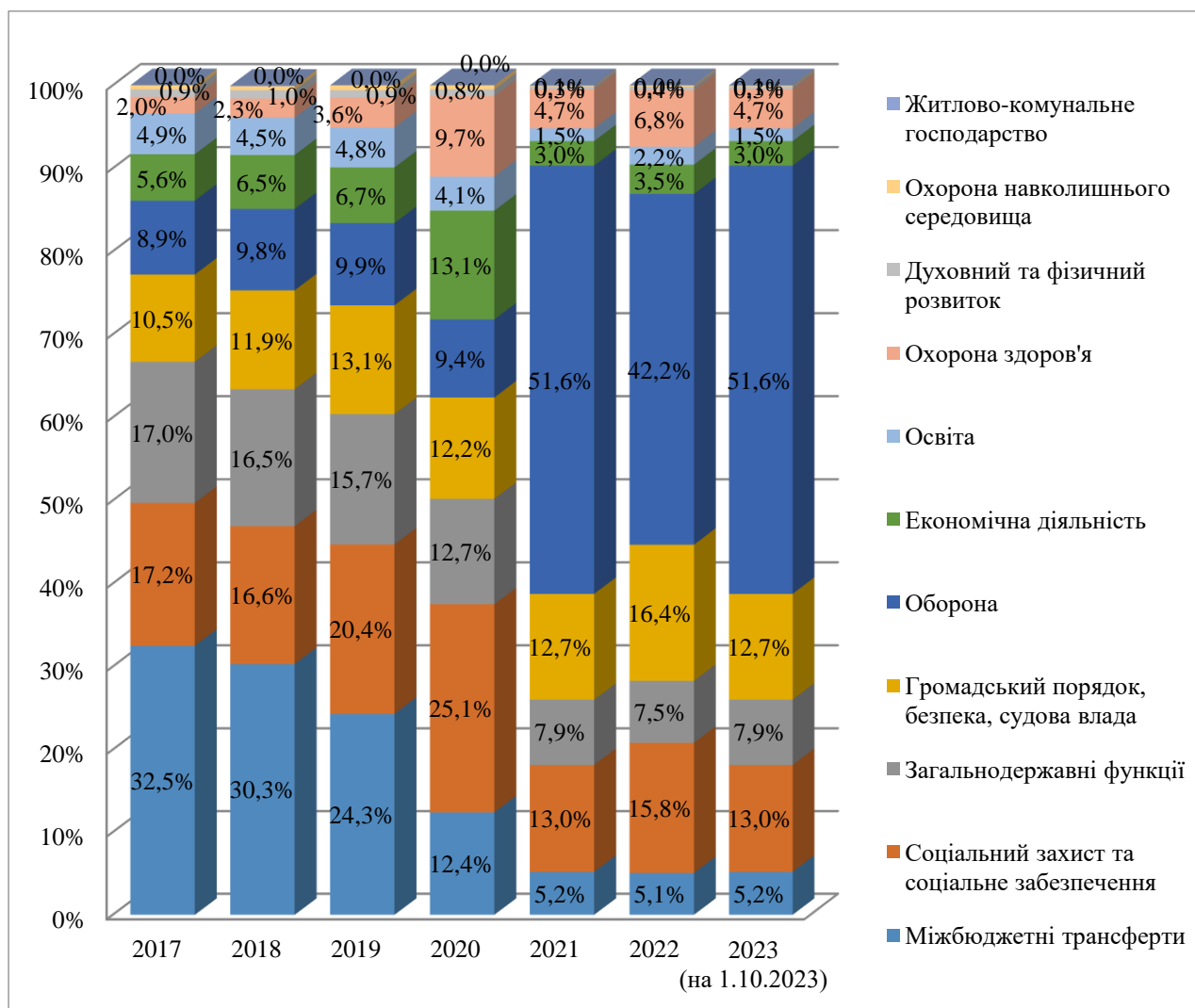

Рисунок 2.4 – Питому вагу видатків державного бюджету у 2017-2022 роках за функціональною ознакою.

Джерело: складено автором за даними [26-28]

Згідно з рисунком 2.4, видно, що за функціональною ознакою найбільшу питому вагу мають видатки на міжбюджетні трансферти, соціальний захист та соціальне забезпечення, загальнодержавні функції (включаючи обслуговування Державного боргу), а також сфери громадського порядку, безпеки та судової влади.

³³ Економічна правда. Фінансова допомога від міжнародних партнерів: скільки Україна отримала на 1 вересня. Економічна правда. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2022/09/6/691164/>

Згідно з рисунком 2.4, найменшу частку складають видатки на житлово-комунальне господарство, охорону навколишнього середовища, а також сфери духовного та фізичного розвитку.

Розглядаючи міжбюджетні трансферти варто зазначити, що протягом аналізованого періоду спостерігається чітка тенденція до скорочення. Питома вага скоротилася на 27,3% у 2023 році в порівнянні з 2017 роком.

Видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення не виявляють чіткої тенденції до збільшення чи зменшення. У 2020 році найбільшу частку видатків складатиме соціальний захист та соціальне забезпечення – 25,1%, що на 7,9% більше, ніж у 2017 році, та на 4,7% більше, ніж у попередньому 2019 році. У 2021 р. та 2023 р. спостерігалася найнижча частка видатків на соціальний захист протягом семи років – 13,0%.

У 2017 році видатки на економічну діяльність становили 5,6%, у 2018 році – 6,5%, а в 2019 році – 6,7%. Проте в 2020 році спостерігалось значуще збільшення видатків на економічну діяльність до 13,1%, що на 7,5% більше, ніж у 2017 році, та на 6,4% більше, ніж у 2019 році. У наступних роках видатки на економічну діяльність значно скоротилися на 10,1% до 3,0%.

Оскільки збільшення витрат на економічну діяльність свідчить про те, що відбулося збільшення обсягу державних інвестицій і субвенцій, а також про збільшення субсидій та допомоги для компенсації збитків у певних секторах економіки, таких як сільське господарство та вугільна галузь. Оскільки економічна діяльність є ключовим напрямком, від ефективності якого залежить фінансування інших функціональних розділів, обсяг витрат на її забезпечення вважається досить низьким.

Розглядаючи витрати на житлово-комунальне господарство, слід відзначити, що їх частка за всі роки є найменшою. Однак ураховуючи той факт, що сучасна система житлово-комунального обслуговування не може забезпечити якісні послуги, вона потребує системного реформування. Необхідно припинити монополізацію в комунальному секторі та сприяти конкуренції серед надавачів житлово-комунальних послуг. Це допоможе створити вибір для населення, яке

зможе отримувати якісні послуги за розумну ціну. Також слід вдосконалити тарифну політику, зробивши її прозорою та зрозумілою для споживачів, де тарифи на житлово-комунальні послуги будуть залежати від їх якості. Впровадження енергозберігаючих систем дозволить істотно зекономити кошти.

Найбільша частка видатків на охорону здоров'я спостерігалася у 2020 році, що було пов'язано з пандемією. В свою чергу видатки на освіту мають тенденцію до скорочення. У 2023 р. вони скоротилися на 3,4% в порівнянні з 2017 р.

Видатки на духовний та фізичний розвиток та на охорону навколишнього середовища протягом аналізованого періоду не перевищують 1% від загальної кількості видатків.

Обсяги видатків на оборону протягом 2017-2023 рр. мають тенденцію до зростання, протягом 2017-2020 рр. вони склали близько 9-10%. Протягом наступних років значно зросли приблизно до 50%, тобто на 40%.

До 2014 року витрати на оборонний сектор України були катастрофічно недостатніми, що й призвело, власне, до того, що початок війни наша держава зустріла фактично без боєздатних військ.

Після цього витрати на оборону різко збільшили – до 5% від ВВП – але цього було недостатньо в умовах війни, хай і невисокої інтенсивності, особливо з огляду на те, що армію та інші сектори оборони доводилося фактично будувати з нуля. У 2022 року військові витрати України сягнули 34% від ВВП. Країни НАТО в мирних умовах для підтримки достатнього рівня обороноздатності нормальними вважаються витрати у 2-3% від ВВП.

У 2022 році ситуація ще раз змінилася, цього разу куди кардинальніше, ніж у 2014-му – витрати на оборону стали питанням виживання держави й існування українців як нації.

Ключовим елементом забезпечення обороноздатності держави є ефективне використання державних коштів для фінансування Збройних сил України. Для повного задоволення потреб країни в галузі оборони важливо точно визначати нормативи фінансування, вчасно виконувати бюджетні асигнування відповідно до бюджетного розкладу та раціонально та ефективно витратити виділені кошти.

У структурі видатків Державного бюджету згідно з економічною класифікацією у 2017-2023 роках найбільші частки припадають на: поточні та капітальні видатки.

Таблиця 2.3 – Склад і структура видатків Державного бюджету України за економічною класифікацією за 2017-2023 рр.

Найменування видатків, млн. грн.	Рік							
	2017		2018		2019		2020	
	Σ	%	Σ	%	Σ	%	Σ	%
Поточні видатки	798,6	95,1	916,0	92,9	998,9	93,1	1193,2	92,6
Оплата праці і нарахування на заробітну плату	134,8	16,1	171,2	17,4	210,1	19,6	240,5	18,7
Використання товарів та послуг	122,1	14,6	157,5	15,9	182,1	16,9	301,7	23,4
Обслуговування боргових зобов'язань	111,5	13,3	116,3	11,8	119,9	11,2	120,7	9,4
Поточні трансферти	274,7	32,7	297,7	30,2	255,3	23,8	201,2	15,6
Соціальне забезпечення	149,0	17,7	166,6	16,9	223,5	20,8	322,5	25,0
Інші поточні видатки	6,5	0,8	6,6	0,7	8,1	0,7	6,5	0,5
Капітальні видатки	40,7	4,8	69,8	7,1	73,9	6,9	94,8	7,4
Придбання основного капіталу	18,5	2,2	32,7	3,3	30,9	2,9	25,8	2,0
Капітальні трансферти	22,2	2,6	37,1	3,8	43,1	4,0	69,0	5,4
Усього	839,2	100	985,8	100	1072,9	100	1288,0	100

Найменування видатків, млн. грн.	Рік					
	2021		2022		2023 (на 1.10.2023)	
	Σ	%	Σ	%	Σ	%
Поточні видатки	1356,2	91,0	2617,1	96,0	2280,7	95,9
Оплата праці і нарахування на заробітну плату	262,8	17,6	994,4	36,8	775,5	32,6
Використання товарів та послуг	382,5	26,0	750,6	27,7	853,0	35,9
Обслуговування боргових зобов'язань	153,1	10,3	159,7	5,9	162,9	6,9
Поточні трансферти	195,3	13,1	188,5	6,9	128,6	5,4
Соціальне забезпечення	343,5	23,1	509,5	18,8	351,0	14,8
Інші поточні видатки	19,0	1,3	14,2	0,5	9,8	0,4
Капітальні видатки	134,1	9,0	88,4	3,3	97,3	4,1
Придбання основного капіталу	32,0	2,2	57,8	2,1	50,5	2,1
Капітальні трансферти	102,1	6,9	30,6	1,1	46,8	2,0
Усього	1490,3	100	2705,4	100	2378,1	100

Джерело складено автором за даними [28]

Протягом аналізованого періоду поточні видатки відзначаються тенденцією зростання з 2017 по 2023 рік і становлять приблизно 90% від усіх видатків за економічною класифікацією.. Капітальні видатки протягом 2017-2023 рр. коливаються, але не перевищують 10%. Найбільша частка спостерігалася у 2021 році, найменша – у 2022 році.

При аналізі видатків за економічною класифікацією відзначається значне перевищення поточних видатків над капітальними. Протягом семи років частка видатків, призначених на розвиток країни, не перевищує 10%.

2.3 Оцінка ефективності бюджетної політики в умовах соціально-економічної нестабільності.

Для оцінки впливу бюджетної політики важливо розглянути конкретні економічні показники, зокрема - індикатори бюджетної безпеки держави.

Таблиця 2.4 – Динаміка вихідних показників для обчислення індикаторів бюджетної безпеки України протягом 2017-2022 рр.

Показники бюджетної безпеки	2017 рік	2018 рік	2019 рік	2020 рік	2021 рік	2022 рік
ВВП, млрд. грн	2 982,9	3 558,7	3 974,6	4 194,1	5 459,6	5 191,1
Зведений бюджет (доходи), млрд. грн.	1 016,8	1 184,3	1 289,8	1 376,7	1 662,2	2 196,3
Дефіцит державного бюджету, млрд. грн.	-47,9	-59,3	-78,0	-217,1	-197,9	-914,7
Обслуговування державного боргу, млрд. грн.	110,5	115,4	119,2	141,5	158,6	156,5
Погашення державного боргу, млрд. грн..	363,5	234,5	345,2	385,5	468,4	448,6
Дефіцит зведеного бюджету, млрд. грн.	-42,1	-67,8	-84,3	-223,9	-186,9	-844,8
Доходи державного бюджету, млрд. грн.	793,3	928,1	998,3	1 076,0	1296,8	1787,4

Продовження таблиці

Показники бюджетної безпеки	Відхилення					
	2018-2017		2019-2018		2020-2019	
	Абсолютний приріст	Темп приросту, %	Абсолютний приріст	Темп приросту, %	Абсолютний приріст	Темп приросту, %
ВВП, млрд. грн.	575,8	19,3	415,9	11,7	219,5	5,5
Зведений бюджет (доходи), млрд. грн.	167,5	16,5	105,5	8,9	86,9	6,7
Дефіцит державного бюджету, млрд. грн.	-11,40	23,80	-21,70	36,59	-136,1	168,0
Обслуговування державного боргу, млрд. грн.	4,90	4,43	3,80	3,29	22,3	18,7
Погашення державного боргу, млрд. грн..	-129,00	-35,49	110,70	47,21	40,3	11,7
Дефіцит зведеного бюджету, млрд. грн.	-25,70	61,05	-16,50	24,34	-139,6	165,6
Доходи державного бюджету, млрд. грн.	134,80	16,99	70,20	7,56	77,7	7,8

Продовження таблиці

Показники бюджетної безпеки	Відхилення			
	2021-2020		2022-2021	
	Абсолютний приріст	Темп приросту, %	Абсолютний приріст	Темп приросту, %
ВВП, млрд. грн.	1265,50	30,17	-268,50	-4,92
Зведений бюджет (доходи), млрд. грн.	285,50	20,74	534,10	32,13
Дефіцит державного бюджету, млрд. грн.	19,20	-8,84	-716,80	362,20
Обслуговування державного боргу, млрд. грн.	17,10	12,08	-2,10	-1,32
Погашення державного боргу, млрд. грн.	82,90	21,50	-19,80	-4,23
Дефіцит зведеного бюджету, млрд. грн.	37,00	-16,53	-657,90	352,01
Доходи державного бюджету, млрд. грн.	220,80	20,52	490,60	37,83

Джерело: складено автором за даними [26.28.30]

Відповідно до даних, які наведено у таблиці 2.4 бачимо, протягом 2017-2020 років ВВП України демонстрував позитивну динаміку. Обсяг ВВП збільшився з 2982,9 млрд. грн. у 2017 році до 3558,7 млрд. грн. у 2018 році, відзначившись темпом зростання на 16,5%. У 2019 році спостерігалось подальше збільшення на 11,7%, порівняно з 2018 роком, і загальний обсяг ВВП досяг 3974,6 млрд. грн. У 2020 році відбулося зростання на 5,5%, до досягнення обсягу в 4194,1 млрд. грн. Найбільше зростання відбулося у 2021р. на 30,2% до 5459,6 млрд. грн., вже наступного року обсяг ВВП скоротився до 5191,1 млрд. грн., тобто на 5%.

Зростання доходів зведеного бюджету мають чітку тенденцію до зростання протягом аналізованого періоду, з 1016,8 млрд. грн. до 1184,3 млрд. грн. у 2018 р., що становило 16,5%. У 2019 році темп приросту сповільнився майже удвічі, скоротившись до 8,9%, при цьому обсяг доходів зріс до 1289,8 млрд. грн. У 2020 році відбулося знову скорочення темпу приросту на 2,2% і становив 6,7%. У 2021 р. доходи зросли на 20,7%, а вже у 2022 р. до 2196,3 млрд. грн, тобто на 32%.

Дефіцит державного бюджету є одним із показників бюджетної безпеки. З наданої таблиці видно, що у період з 2017 по 2020 роки дефіцит мав тенденцію до збільшення внаслідок кризових коливань та неефективної бюджетної політики. У 2018 році дефіцит бюджету зрос до 59,3 млрд. грн. порівняно з 47,9 млрд. грн. у

2017 році, що становить зростання на 23,8%. У 2019 р. до 78,0 млрд. грн., що становить 36,6%. У 2020 р. зростання відбулося на 168% до 217 млрд. грн. найбільше значення спостерігалось у 2022 р. – 914,7 млрд. грн, тобто в порівнянні з 2021 р. зростання відбулося на 362%, на 716,8 млрд. грн.

Обслуговування державного боргу протягом 2017-2022 рр. мало тенденцію до зростання. З 110,5 млрд. грн. у 2017 році сума зросла до у 156,5 млрд. грн. у 2022 році.

Згідно з Методичними рекомендаціями [19]³⁴ щодо оцінки рівня економічної безпеки України, бюджетна безпека входить до складу фінансової безпеки держави та має найбільшу питому вагу серед інших складників, таких як боргова безпека, грошово-кредитна безпека, валютна безпека, банківська безпека та безпека небанківського фінансового сектору. Бюджетна безпека визначається як стан забезпечення платоспроможності та фінансової стійкості державних фінансів, що дозволяє органам державної влади ефективно виконувати різні функції, покладені на них. У таблиці 2.6 проведемо безпосередні розрахунки індикаторів бюджетної безпеки.

Таблиця 2.5 – Динаміка ключових показників індикаторів стану бюджетної безпеки України та їх відхилення від нормативних значень за 2017-2022 рр.

Індикатори	Порядок розрахунку індикатора	2017 рік	2018 рік	2019 рік	2020 рік	2021 рік	2022 рік
Відношення дефіциту/профіциту державного бюджету до ВВП, %	дефіцит державного бюджету, млн. гривень / ВВП, млн. гривень x 100	1,6	1,7	2,0	5,2	3,6	17,6
Дефіцит/профіцит бюджетних та позабюджетних фондів сектору загальнодержавного управління, % до ВВП	(дефіцит сектору загальнодержавного управління, млн. гривень - дефіцит зведеного бюджету, млн. гривень) / ВВП x 100	0,3	0,21	0,07	0,3	1,8	8,3
Рівень перерозподілу ВВП через зведений бюджет, %	доходи зведеного бюджету, млн. гривень / ВВП, млн. гривень x 100	34,1	33,3	32,5	32,8	30,4	42,3
Відношення обсягу сукупних платежів з обслуговування та погашення державного	(обслуговування державного боргу, млн. гривень + погашення державного боргу, млн.	59,8	37,8	46,5	49,0	48,3	33,8

³⁴ Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України: Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29.10.2013 р. №1277 / Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. URL: <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&tag=MetodichniRekomendatsii>

боргу до доходів державного бюджету, %	гривень) / доходи державного бюджету, млн. гривень x 100						
Рівень бюджетної безпеки, %		63,6	65,4	66,9	48,8	52,5	45,9

Джерело: складено автором за даними [26.28.31]

Коротко охарактеризуємо та проаналізуємо кожен із чотирьох показників фінансової безпеки.

1) Відношення дефіциту/профіциту державного бюджету до ВВП виявляється ключовим показником при оцінці як бюджетних, так і загальних макроекономічних ризиків. Цей показник дозволяє аналізувати вплив фіскальної політики країни на фінансову систему, платіжний баланс та внутрішній попит. Оптимальним вважається значення цього показника на рівні від -2% до 3% . Протягом вивченого періоду зауважується, що цей показник зберігав оптимальні значення у 2017-2019 роках, але у наступних 2020-2022 роках значення цього показника перевищує оптимальне значення, особливо у 2022 році через значне зростання дефіциту Державного бюджету. Цей індикатор у 2022 році складав $17,6\%$, а отже перевищив оптимальне значення і досяг критичного.

2) Другий індикатор – частка дефіциту бюджетних та позабюджетних фондів сектору загальнодержавного управління у ВВП – розраховується за методикою МВФ і вважається ключовим для країн, які мають намір отримати кредит від цієї міжнародної фінансової організації. Цей індикатор також є показником змішаного типу. Оптимальне значення цього індикатора дорівнює нулю, граничне значення не більше 5. Протягом періоду з 2017 по 2020 роки в Україні цей індикатор не є критичним, але перевищує оптимальне значення. У 2021 році індикатор має значення, що на 1,8 перевищило граничне значення, а вже у 2020 році перевищення складає $8,3\%$.

3) Третій індикатор бюджетної безпеки – рівень перерозподілу ВВП через зведений бюджет. Цей індикатор відображає загальний обсяг фінансових ресурсів, доступних у державі, і вказує на ступінь централізації фінансової системи у країні. Оптимальне значення цього показника вважається в межах $25-28\%$. При цьому індикатор є показником змішаного типу, тобто у критичний стан оцінюється як надмірне перевищення вказаного порогу (понад 37%), так і недостатнє значення

(нижче за 18%). З таблиці 2.6. можна зазначити, що показник протягом даного періоду 2017-2021 рр. не перевищує поріг 37%, але не досягає оптимального рівня, відзначається тенденцією до зменшення і коливається з 34% до 32%. Але вже у 2022 році цей показник перевищив критичне значення та склав – 42,7%.

4) Четвертий індикатор бюджетної безпеки – відношення обсягу сукупних платежів з обслуговування та погашення державного боргу до доходів державного бюджету, що розраховується за методикою МВФ. Оптимальне значення цього показника становить 6%, а перевищення 16-відсоткового порогу вказує на критичний стан державного боргу. Значення цього індикатора в Україні у 2017-2022 рр. коливається та значно перевищують критичний рівень.

Отже, за результатами розрахунків (табл. 2.6) всі чотири індикатори вказують на загрози бюджетній безпеці України. Також важливо відзначити, що один із них, а саме відношення обсягу сукупних платежів з обслуговування та погашення державного боргу до доходів державного бюджету, знаходиться у дуже критичному стані.

Війна стала основною причиною критичного погіршення бюджетної безпеки України, призвела до розбалансування податкової основи на всіх рівнях бюджету та збільшила залежність від зовнішнього фінансування в умовах зростаючих військових видатків держави. У таких обставинах прогнозування подальшого стану бюджетної безпеки стає важким завданням. Вважаємо, що подальші кроки зі зміцнення бюджетної безпеки України повинні відбуватись на основі дотримання європейських принципів публічного управління – прозорості, підзвітності, ефективності, постійного моніторингу та контролю.

Висновки за розділом 2

Головні нормативно-правові акти бюджетної політики в Україні включають такі ключові документи: Конституція України, Бюджетний кодекс, Бюджетна резолюція, закон України про Державний бюджет на відповідний рік та рішення місцевих рад про місцеві бюджети.

У 2014 році в Україні була запущена реформа бюджетної децентралізації. Уряд схвалив ключовий документ - Концепцію реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади. Зміни були внесені до Бюджетного та Податкового кодексів. Після впровадження змін до законодавства та початку децентралізації, місцеві органи отримали більше повноважень, можливостей та фінансових ресурсів для підвищення економічної спроможності громад.

Реформа бюджетної децентралізації виявилася ефективною вже з першого року впровадження. Вона стала основою для подальших етапів децентралізації та сприяла місцевим громадам у більш ефективному наповненні своїх бюджетів, переході на самозабезпечення та ретельному плануванні видатків.

Аналіз динаміки державного бюджету України підтверджує, що протягом розглянутого періоду відбувалось зростання як планованих, так і фактичних показників доходної та видаткової частин Державного бюджету, а також дефіциту. Важливо відзначити тенденцію до невиконання запланованих показників. Протягом аналізованого періоду 80% доходів Державного бюджету формуються за рахунок податкових надходжень, тоді як неподаткові надходження становлять близько 17%.

Розглядаючи видатки Державного бюджету за функціональною ознакою, слід відзначити, що найбільшу частку становлять видатки на міжбюджетні трансферти, соціальний захист та соціальне забезпечення, загальнодержавні функції (включаючи обслуговування Державного боргу), а також громадський порядок, безпеку та судову владу.

З іншого боку, видатки на житлово-комунальне господарство, охорону навколишнього середовища та духовний та фізичний розвиток мають меншу питому вагу у структурі витрат Державного бюджету.

Бюджетна безпека стає ключовим аспектом соціально-економічного прогресу і визначеним показником результативності бюджетної політики та управління бюджетним процесом у країні. За результатами розрахунків та аналізу всі чотири індикатори свідчать про загрози бюджетній безпеці України. Важливо відзначити, що один із цих індикаторів, а саме відношення обсягу сукупних платежів з обслуговування та погашення державного боргу до доходів державного бюджету, знаходиться у дуже критичному стані. Зумовлено це війною, яка призвела до критичного погіршення бюджетної безпеки України, розбалансування податкової основи наповнення бюджетів на всіх рівнях і збільшила залежність від зовнішнього фінансування для покриття зростаючих військових витрат держави. У таких умовах стає важко прогнозувати подальший стан бюджетної безпеки. Для зміцнення бюджетної безпеки України необхідно вживати дієві заходи на основі відповідності європейським принципам публічного управління, таким як прозорість, підзвітність, ефективність, постійний моніторинг і контроль.

РОЗДІЛ 3.

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ БЮДЖЕТНОЇ ПОЛІТИКИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.

3.1. Оптимізація внутрішніх національних резервів державного бюджету в період воєнного стану.

Сьогодні українська економіка перебуває у стані тривалої кризи, яка пов'язана насамперед з військовими діями. Загрози незалежності та територіальній цілісності країни зумовлюють необхідність перегляду та оптимізації формування бюджетної політики України.

Введення воєнного стану докорінно змінило багато напрямків правовідносин, особливо це відобразилося в напрямках бюджетної політики, яка є ключовою і важливою ланкою фінансової системи будь-якою країни. Вони стали більше зосереджені на забезпеченні ефективного фінансування оборонного сектору та соціального захисту населення, яке потерпає від ведення війни. Одним з ключових завдань державних органів вищого рівня стало залучення фінансових ресурсів за рахунок міжнародної підтримки нашої держави.

Наразі наша держава проходить складні випробування, які торкаються кожної сфери суспільного життя та змінюють порядок роботи бюджетної системи. Повномасштабна війна, котра спрямована проти України, серйозно підірвала бюджетний процес, призводячи до різкого зменшення надходжень до бюджету, одночасно збільшуючи видатки на сферу національної оборони і безпеки, а також на забезпечення безперервного фінансування соціальних гарантій для населення у повному обсязі.

Серед найбільш руйнівних наслідків війни для українського суспільства є масштабна міграція населення за кордон (близько 7 мільйонів українських біженців перебувають у Європі, приблизно 4 мільйони з них отримали тимчасовий захист).

В результаті: зростання рівня безробіття, порушення або розрив економічних відносин, руйнування та пошкодження інфраструктури та виробничих можливостей, замороження інвестиційних проектів, скорочення або втрату запасів і обігових коштів, зміну логістичних маршрутів та збільшення вартості логістики та інше.

Отже, розроблення та впровадження дієвих напрямків бюджетної політики в сучасних складних умовах, в період воєнного стану є надважливим завданням, що потребує детального аналізу та дослідження.

Бюджетна політика України в час війни має бути націлена на забезпечення національної безпеки та оборони, стабільності національної економіки та конкурентоспроможності, соціального захисту населення та ефективності бюджетного процесу. Для досягнення цих цілей необхідно здійснювати раціональне використання бюджетних коштів, забезпечувати прозорість та відкритість управління бюджетними коштами, збільшувати дохідну частину бюджету та зменшувати видатки на неперіоритетні програми.

В умовах воєнного стану, коли бюджетні надходження зменшуються, а витрати значно зростають, надзвичайно важливо забезпечити ефективне виконання державних та місцевих бюджетів, знаходячи додаткові джерела доходів та суворо дотримуватися економії при бюджетних витратах. Досягнення та підтримка фінансової стабільності державного та місцевих бюджетів, недопущення макроекономічних дисбалансів залежить від злагодженості та ефективної, глибокої координації дій учасників бюджетного процесу.

Можемо визначити основні аспекти бюджетної політики в умовах воєнного стану:

1. Вперше в історії країни у 2023 році бюджетна політика піддавалася впливу воєнного стану, і ключовою особливістю стало виділення приблизно половини загальних річних видатків на оборону. Приблизно 45% бюджетних коштів спрямовані на потреби армії, включаючи виплати заробітної плати військовослужбовцям, закупівлю зброї, боєприпасів, техніки та паливно-мастильних матеріалів, що свідчить про стрімкий ріст потреб у воєнному

фінансуванні. Це цілком обґрунтовані витрати для країни, яка зазнає широкомасштабної військової агресії.

2. Активне залучення зовнішніх джерел (грантів та позик) для покриття дефіциту державного бюджету.

Пріоритетним напрямком бюджетної політики має бути забезпечення співпраці з міжнародними партнерами та отримання фінансової та технічної підтримки з боку світових організацій.

В рамках бюджетної політики слід зосередитися на таких напрямках:

- фінансування оборонних витрат та розвитку військової техніки та озброєння;
- збільшення інвестицій в інфраструктуру, особливо в ті території, що зазнали збройної агресії;
- розвиток малих та середніх підприємств, що зменшить залежність від імпорту і забезпечить внутрішні ресурси;
- створення програм соціального захисту для ветеранів війни та інших соціальних груп, які потребують особливої уваги;
- забезпечення фінансування науково-дослідних проєктів, спрямованих на розвиток оборонних технологій, а також проєктів, спрямованих на підвищення економічної конкурентоспроможності;
- підтримка регіонального розвитку та реалізація програм з метою зменшення рівня бідності та безробіття на тимчасово окупованих територіях;
- реформування бюджетної системи з метою підвищення ефективності витрачання бюджетних коштів.

Справедливо відзначити, що оцінку ефективності бюджетної політики слід проводити, враховуючи критерії фіскальної результативності, а також її соціальної та економічної ефективності. Також важливу роль у процесі розвитку економіки регіонів відіграє впровадження взаємодії місцевих і державних органів влади. Оскільки взаємозв'язок місцевих і державних бюджетів є очевидним, саме нестача

фінансових ресурсів та їх нестабільність у органах місцевого самоврядування може стати причиною проблем загальнодержавної ваги [32]³⁵.

В умовах воєнного стану вельми суттєвим є забезпечення оперативного, адекватного і неперервного виконання місцевих бюджетів, щоб забезпечити ефективну функціональність бюджетної сфери та відповідати важливим потребам суспільства.

Уряд разом з центральними органами виконавчої влади прийняв ряд швидких, ефективних та оперативних рішень. Були внесені зміни до бюджетного законодавства, що діяло під час воєнного стану. Серед цих змін варто відзначити поправки до місцевих бюджетів, перерозподіл бюджетних витрат та надання кредитів за бюджетними програмами. Встановлено пріоритетність здійснення видатків органами Державної казначейської служби України, а також скасовано обмеження на максимальний розмір резервного фонду. Зупинено дотримання термінів подання звітності про виконання місцевих бюджетів та річного звіту, анульовано вимогу складання Бюджетної декларації та прогнозів місцевих бюджетів. Кошти державного дорожнього фонду тепер спрямовуються на розвиток та утримання автомобільних доріг. Також введено випуск облігацій внутрішньої державної позики. Передача коштів між бюджетами тепер відбувається без укладання договорів, і перерахування коштів з місцевого бюджету до державного здійснюється з метою проведення заходів загальної мобілізації та зупинення збройної агресії російської федерації [33]³⁶.

Для залучення додаткових фінансових ресурсів держава використовує ефективний інструмент - емісію боргових цінних паперів. У відповідності до Указу №64 та Закону України "Про правовий режим воєнного стану" від 12.05.2015 №389-VII (Закон №389), Кабінет Міністрів України прийняв постанову №156 "Про випуск облігацій внутрішньої державної позики "Військові облігації" від

---

³⁵ Петричко, М. М., Басара, М. М. Бюджетна політика України: теоретичний та практичний аспекти. Економіка і суспільство. 2016. С. 579

³⁶ В. Гарбінська-Руденко. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ СУЧАСНИХ НАПРЯМКІВ БЮДЖЕТНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ [Електронний ресурс] / А. В. Гарбінська-Руденко, О. А. Коцюба, О. Р. Небесна // Актуальні проблеми політики. – 2022. – Режим доступу до ресурсу: http://app.nuoua.od.ua/archive/70_2022/20.pdf.

25.02.2022 р. У цій постанові ухвалено рішення про проведення державних внутрішніх запозичень у розмірі до 400 млрд. гривень через етапний випуск облігацій внутрішньої державної позики "Військові облігації".

Військові облігації – це вид облігацій внутрішньої державної позики, кошти від розміщення яких спрямовуються на потреби Збройних Сил України, забезпечення обороноздатності та безпеки держави, а також на підтримку функціонування країни в умовах воєнного стану. Це інвестиційний інструмент, призначений для підтримки державного бюджету і відкритий для участі громадян, компаній та іноземних інвесторів. Залучені кошти від розміщення цих облігацій надходять до Державного бюджету України і спрямовуються на надання неперервного фінансування соціальних та оборонних потреб країни в умовах воєнного стану.

Таким чином держава планує реалізувати державні внутрішні запозичення на суму до 400 млрд. гривень із такими ключовими умовами: номінальна вартість одного облігаційного паперу становить 1000 гривень; купонний період триває один рік, а дохід визначається плаваючою ставкою. Так, протягом січня-червня Міністерство фінансів залучило до державного бюджету 195,6 млрд гривень, 1964 млн доларів і 641 млн євро шляхом емісії та розміщення облігацій внутрішньої державної позики.

Випуск військових облігацій має свої особливості. Важливо відзначити, що під час воєнного стану немає вимоги до представлення довідки про походження коштів при покупці військових облігацій, і дохід, отриманий від таких облігацій, не оподатковується податком на доходи фізичних осіб. Крім того, покупцями військових облігацій можуть бути не тільки фізичні та юридичні особи (резиденти та нерезиденти), але й сам Національний банк України (НБУ), що є нововведенням у правовому регулюванні облігацій внутрішньої державної позики. До завершення воєнного стану в Україні НБУ може надавати кредити державі, придбаваючи військові облігації. Такий захід є досить ризикованим, оскільки може спричинити інфляцію. Важливо відзначити, що, так само як і при сплаті військового збору,

кошти від продажу військових облігацій не направляються в окремий спеціальний фонд, а акумулюються в загальному фонді бюджету.

Російська агресія призвела до серйозного ураження української економіки, чого найбільше відчутно у зменшенні доходів бюджету. Внаслідок цього державні фінанси стикаються зі значним викликом, оскільки витрати значно зростають під впливом великих витрат на військові та соціальні потреби.

З цієї причини Державний бюджет України виконується з значним дефіцитом. У 2022 році дефіцит зріс на 724,5 млрд. грн в порівнянні з попереднім роком.

В умовах війни необхідно впроваджувати механізми бюджетного процесу, спрямовані на ефективну реалізацію додаткового "стресового" сценарію. Цей сценарій повинен відображати основні та найбільш ймовірні зміни індикаторів стану державних фінансів і оптимальні обсяги державних витрат. Для впровадження таких заходів необхідно виконати наступні завдання:

- Визначити очікуваний обсяг бюджетних надходжень, враховуючи негативні впливи воєнного конфлікту. Це включає у себе прогнозування скорочення обсягу податкових надходжень, що може виникнути в умовах війни.
- Оцінити можливі розміри додаткових витрат, пов'язаних із виконанням умовних і неявних зобов'язань в несприятливих умовах. Наприклад, це може бути бюджетне фінансування післявоєнної відбудови, соціальних програм підтримки постраждалих осіб тощо.
- Розробити стратегії адаптації державних фінансів до негативних зовнішніх впливів. Це включає у себе передбачення зменшення доходів від імпортно-експортних операцій, значний ріст державних витрат та збільшення зовнішніх і внутрішніх запозичень.
- Оцінити необхідний обсяг фінансування, враховуючи можливі втрати доходів і додаткові витрати. Також визначити джерела фінансування, враховуючи можливе погіршення доступу до фінансових ринків.

У випадку, якщо доступних джерел для фінансування необхідних витрат недостатньо то потрібно підготувати варіанти скорочення, оптимізації витрат.

Проте зі збільшенням видатків Державного бюджету України і одночасним скороченням надходжень виникає бюджетний дефіцит, що має такі економічні наслідки як збільшення боргу держави, інфляції, падіння валютного курсу, тіньова економіка та інших негативних наслідків. Відповідно управління бюджетним дефіцитом є однією з найважливіших задач для будь-якої країни.

За оцінками уряду, Україні необхідно залучити 42,8 млрд доларів міжнародного фінансування у 2024 році. Планується отримати ці кошти від ключових партнерів, зокрема від Сполучених Штатів Америки, Європейського Союзу, Міжнародного валютного фонду (МВФ) та інших країн та організацій [34]³⁷.

Рисунок 3.1 – Джерела зовнішнього фінансування України закладені в проекті бюджету на 2024 рік.

Джерело: складено автором на основі [26]

Окрім отримання зовнішнього фінансування, уряд також має намір брати позики на внутрішньому ринку. Проте плани щодо продажу облігацій внутрішнього державного боргу є вкрай консервативними і невеликими - всього

³⁷ А. В. Гарбінська-Руденко. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ СУЧАСНИХ НАПРЯМКІВ БЮДЖЕТНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ [Електронний ресурс] / А. В. Гарбінська-Руденко, О. А. Коцюба, О. Р. Небесна // Актуальні проблеми політики. – 2022. – Режим доступу до ресурсу: http://app.nuoua.od.ua/archive/70_2022/20.pdf.

421,6 мільярда гривень. Ця сума відповідає обсягу, який держава планує виділити на погашення своїх внутрішніх зобов'язань.

Основним ризиком для бюджету на 2024 рік є можливість не отримати всю плановану суму зовнішнього фінансування, яку передбачає уряд. Особливо це стосується коштів від Сполучених Штатів.

Наразі Україні важко отримати американське фінансування навіть на поточний рік: додаткові 3,3 мільярди доларів в останньому кварталі 2023 року все ще повинен схвалити Конгрес США. Щодо 12-14 мільярдів доларів на наступний рік, коли в Сполучених Штатах відбудуться президентські вибори, немає великої впевненості.

Також існують певні обґрунтовані страхи щодо допомоги інших партнерів, зокрема Європейської комісії. За даними інсайдерів, близьких до процесу переговорів, у 2024 році ЄС планує виділити Україні лише 9 мільярдів євро, тоді як уряд України потребує вдвічі більше коштів [34]³⁸.

Іншою проблемою є реструктуризація зовнішнього боргу. Минулого року Україна домовилася зі своїми кредиторами про підтримку у вигляді "канікул" в обслуговуванні євробондів. Проте термін дії цих канікулів закінчується протягом 2024 року.

У бюджеті на 2024 рік уряд не передбачає видатків на обслуговування зовнішнього комерційного боргу. Проте, для того щоб уникнути дефолту, буде необхідно проводити нові переговори з кредиторами. З наближенням дати переговорів узгодження умов стає складнішим завданням, і це може вимагати нових пільг або послаблення умов.

Також слід враховувати неточність макроекономічних прогнозів уряду. У 2023 році ці прогнози були значно неточнішими, особливо щодо інфляції та обмінного курсу долара. Українська економіка виявилася дуже стійкою, і ця стійкість призвела до недостатніх надходжень від так званого "інфляційного

---

³⁸ Економічна правда. Другий бюджет війни. Звідки Україна братиме гроші у 2024-му. Аналіз проєкту. Економічна правда. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2023/09/15/704364/>

податку" та низького прибутку Національного банку України, що впливає на бюджет.

У 2024 році Національний банк все ще може грати важливу роль у заповненні бюджету, шляхом значного підвищення обмінного курсу долара або навіть безпосереднього фінансування видатків шляхом придбання урядових облігацій внутрішнього державного боргу.

Останній варіант стане особливо актуальним, якщо Україна не отримає всю очікувану зовнішню допомогу або ця допомога буде надходити зі затримкою. Під такими умовами існує ризик, що регулятор і уряд розглядатимуть можливість знову ввести практику "друкарського верстата".

Також, важливими завданнями фінансової політики в умовах воєнного стану є:

1. Розробка концептуальних засад функціонування системи державних фінансів, включаючи обґрунтування принципів формування державних фінансових ресурсів у системі фінансово-економічних відносин.
2. Забезпечення взаємоузгодженого використання фінансових методів, інструментів та важелів для підтримки макроекономічної стабільності та інтенсифікації процесів залучення та обґрунтованого перерозподілу державних фінансових ресурсів.
3. Розробка інституційних положень для удосконалення критеріїв відповідності складових фінансової політики стандартам фінансово-економічної безпеки держави.
4. Координація інструментарію формування державних фінансових ресурсів з урахуванням рівня інституційної та фінансової спроможності органів державної влади, структурних змін у фінансовій системі, макроекономічних тенденцій та особливостей системи фінансово-бюджетного регулювання.
5. Обґрунтування засад формування державних фінансових ресурсів, що враховують інституційні зміни, екзогенні та ендогенні фактори фінансово-економічного середовища для забезпечення адаптивності фінансової системи до соціально-економічних процесів.

6. Оцінювання впливу екзогенних та ендогенних факторів на динаміку фінансових показників та оцінка стану фінансової безпеки держави з використанням ризик-орієнтованого підходу.

7. Розробка положень для визначення інституційних особливостей формування державних фінансових ресурсів та планування державних витрат з урахуванням економічних трансформацій для підвищення обґрунтованості управлінських рішень при формуванні та реалізації фінансової політики.

8. Визначення підходів до реалізації фінансової політики для забезпечення динамічної збалансованості з оцінкою факторів впливу на фінансово-бюджетну рівновагу [39]³⁹.

В період важких військових конфліктів надзвичайно важливо проводити бюджетну політику, що спрямована на швидке та ретельне фінансування пріоритетних завдань, серед яких ключове місце посідає оборона та соціальний захист населення. Перш за все, розглянемо стан дохідної складової бюджету, адже акумульовані фінансові ресурси є базою для подальших бюджетних видатків на всі сфери діяльності. З початком активних бойових дій економіка пережила шоківі явища, що негативно вплинули не тільки на ефективність діяльності підприємств, а й на кожного окремого громадянина.

Війна суттєво вплинула на динаміку та структуру бюджетних доходів держави. Основними джерелами доходів державного бюджету у мирний час були ПДВ, акцизний податок, податок на прибуток та ПДФО.

З 2017 по 2021 роки суттєво зростали обсяги податкових надходжень, що становлять основу дохідної складової бюджету, менш важливі позиції займали неподаткові надходження, а трансферти та інші платежі становили мізерну частку в цьому обсязі. В 2022 році ситуація кардинально змінилася, обсяги податкових надходжень суттєво скоротилися, при цьому неподаткові надходження та інші трансферти зросли суттєво.

---

³⁹ Фінансова політика як складова економічного розвитку [Електронний ресурс] : тези доп. Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 11–12 квіт. 2023 р.) / відп. ред. І. Я. Чугунов. – Київ : Держ. торг.-екон. ун-т, 2023. – 182 с

В нинішніх умовах постійного тиску з боку агресора, масованих обстрілів, хронічного дефіциту бюджету особливо актуальним питанням є забезпечення наповнення дохідної складової бюджету, адже очевидно, що без ефективного управління формуванням та розподілом бюджетних фінансів ситуація на фронті та в економіці буде лише погіршуватися.

Бюджетна політика в умовах воєнного стану повинна спрямовуватися не лише на фінансування оборони, але і на створення умов для розвитку національної економіки під час конфлікту. Фінансові та виробничі ресурси відіграють ключову роль у досягненні перемоги, і їх правильне використання є надзвичайно важливим аспектом [42]⁴⁰.

В рамках цього пропонуємо ряд рішень, що мають на меті покращення бюджетної складової економічної політики: перегляд структури та напрямків виділених коштів і відмова від неперіоритетних напрямків на період війни (культура, спорт) з подальшим перерозподілом відповідних коштів на військові потреби; збільшення частки видатків на оборону в загальній структурі бюджету; активізація переговорних процесів з потенційними фінансовими донорами в особі держав-партнерів та міжнародних організацій; розробка програм, націлених на лібералізацію умов для ведення бізнесу як основи майбутньої післявоєнної відбудови держави.

Таким чином, для забезпечення функціонування держави було вжито заходи, згідно з якими бюджет країни був переорієнтований на військові цілі, на оборону направляється близько 50% видатків. Ключовим аспектом забезпечення обороноздатності держави є ефективне використання коштів державного бюджету для фінансування Збройних сил України. Для повного задоволення потреб держави в галузі оборони важливо точно визначати нормативні вимоги, вчасно реалізовувати бюджетне фінансування відповідно до розпису, а також ефективно витратити отримані кошти.

---

⁴⁰ Тимошенко М. В. БЮДЖЕТНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ В УМОВАХ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ ТА ПРОТИДІЇ ГЕОПОЛІТИЧНИМ ВИКЛИКАМ. Scientific notes of Lviv University of Business and Law 37 (2023): 148-154.

До кінця війни державні фінанси та економіка України залишатимуться в пригніченому стані, тому держава не матиме можливості збільшувати обсяги податкових вилучень без завдання шкоди економіці. Проте в післявоєнний період держава об'єктивно постане перед необхідністю нарощування бюджетних доходів з огляду на потреби у ресурсах для відбудови та надання допомоги постраждалим від війни. В цих умовах уряд має вже зараз створювати передумови для формування сильної та незалежної економіки на засадах ефективності, прозорості та цілеспрямованості.

3.2 Міжнародні організації та країни-партнери в реалізації бюджетної політики.

Міжнародні організації та країни-партнери грають важливу роль у реалізації бюджетної політики в країні. Вони можуть надавати фінансову, технічну та експертну підтримку, сприяючи вирішенню фінансових та економічних викликів. Ось кілька основних аспектів участі міжнародних організацій та партнерів у бюджетній політиці:

1. Фінансова допомога - Міжнародні фінансові інституції, такі як Міжнародний валютний фонд (МВФ), Світовий банк та інші, можуть надавати країні позики, гранти або інші форми фінансової допомоги для забезпечення сталого фінансового розвитку та виконання бюджетних програм.

2. Технічна допомога та експертний супровід - Міжнародні організації надають технічну експертизу та консультації з різних аспектів бюджетної політики, включаючи податкову реформу, фінансовий контроль, управління державними фінансами тощо.

3. Моніторинг та оцінка - Міжнародні партнери можуть використовувати свою експертизу для моніторингу та оцінки реалізації бюджетних програм. Це

допомагає забезпечити ефективне використання фінансових ресурсів та досягнення поставлених цілей.

4. Умови та рекомендації - у межах фінансової допомоги міжнародні організації можуть встановлювати умови та рекомендації, які країна-отримувач зобов'язується виконувати. Це може включати в себе проведення структурних реформ, покращення управління та зменшення корупції.

5. Співпраця та координація - міжнародні партнери також можуть сприяти координації фінансової допомоги від різних донорів, щоб забезпечити ефективність та уникнути дублювання зусиль.

Загальна мета участі міжнародних організацій та країн-партнерів у реалізації бюджетної політики полягає в підтримці стійкого економічного розвитку та забезпеченні фінансової стабільності у країні.

У рамках членства України в міжнародних фінансових організаціях Національний банк України активно співпрацює з такими установами: Міжнародний валютний фонд, Група Світового банку, Європейський банк реконструкції та розвитку, Чорноморський банк торгівлі та розвитку, Європейський інвестиційний банк.

Високий якісний рівень системи формування доходів Державного бюджету України в умовах широкомасштабних військових дій на території країни сприятиме досягненню бюджетної безпеки, яка є пріоритетною складовою національної безпеки. Високий ступінь обґрунтованості рішень з утворення дохідної частини бюджету визначатиме інвестиційну активність економічних суб'єктів, рівень тіньової економіки, а також перспективи соціально-економічного розвитку суспільства.

Пріоритетним напрямком бюджетної політики має бути забезпечення співпраці з міжнародними партнерами та отримання фінансової та технічної підтримки з боку світових організацій. Важливими джерелами доходів бюджету в умовах воєнного стану є залучення коштів від Європейського Союзу, урядів інших держав, міжнародних організацій та донорських установ. Важливо відзначити, що

за останні 10 років річні надходження з цих джерел не перевищували 6 млрд. грн., що становило менше 1,5% від загальних доходів.

У 2022 році доходи загального фонду Державного бюджету України зросли до 1491,1 млрд. грн. порівняно з 1084,1 млрд. грн. у 2021 році. Тим часом, податкові надходження, що контролюються ДПС та Держмитслужбою, зменшилися до 970,1 млрд. грн. порівняно із 1023,7 млрд. грн. у 2021 році (на 5,23%) через значний спад надходжень внутрішніх податків на товари та послуги. Згідно з Розписом на 2022 рік, податкові надходження, які контролюються ДПС та Держмитслужбою, зменшилися на 186,1 млрд. грн.

Всю іноземну допомогу України можна розділити на чотири блоки за типом надходження в Україну:

1. Загальна або нецільова фінансова допомога бюджетам включає в себе надання грантів або позик для компенсації дефіциту державного бюджету чи інших бюджетів, без чітких обмежень на їх мету використання або з дуже широкими обмеженнями. Частина виділених коштів надається у вигляді кредитів для України, при цьому лише частина з них є короткостроковими позиками. Втім, можна очікувати, що ці позики будуть списані або принаймні реструктуризовані. Однак ризики, пов'язані з природою цього боргу, залишаються.

2. Невійськова фінансова допомога. Фінансова допомога, що надається бюджетам різних рівнів з обмеженнями щодо використання коштів (зазвичай надається у формі грантів).

3. Військова допомога. Цей блок включає матеріальну допомогу, таку як зброя та інші товари для сектору безпеки і оборони надаються Україні на безповоротній або поворотній основі. Важливо відзначити, що країни допомагають Збройним силам України, надаючи виключно засоби зброї, а не безпосередньо надають фінансову допомогу для фінансування оборонного сектору. Втім, обмеження не витратити гроші на фінансування оборонного сектору є досить умовним, оскільки фінансова допомога спрямовується до загального фонду бюджету (не до спеціального фонду), з якого фінансуються всі державні видатки.

Невійськова допомога Україні в натуральній формі, а також безповоротна фінансова допомога, яка не надходить до бюджетів, наприклад, матеріальні товари цивільного призначення (гуманітарна допомога або обладнання для відновлення інфраструктури), фінансова допомога громадянам, які постраждали від військової агресії тощо.

Україна залучила близько \$65 млрд міжнародної допомоги у вигляді пільгових кредитів і грантів з моменту початку повномасштабного вторгнення.

До кінця 2023 року загальний обсяг офіційного фінансування від міжнародних партнерів може перевищити 40 мільярдів доларів США, що дозволить НБУ уникнути фінансування дефіциту бюджету за рахунок емісії та підтримувати міжнародні резерви на достатньому рівні. Це дозволило НБУ профінансувати більшу частину дефіциту зведеного бюджету (понад 27% ВВП без урахування грантів) та збільшити міжнародні резерви до 28,5 млрд доларів США на кінець 2022 року. Поточний рівень резервів України наразі є достатнім для забезпечення стабільності валютного ринку.

Так, за офіційною інформацією Національного банку України станом на 1 липня 2023 року міжнародні резерви України становили 38999,5 млн. дол. США. У червні вони зросли на 4,5% та оновили рекордний показник за всю історію незалежності України. Упродовж червня 2023 року міжнародні резерви продовжували зростати завдяки стійким надходженням від міжнародних партнерів.

Україна суттєво залежить від міжнародної фінансової допомоги. В умовах повномасштабної війни, що триває. Фактично, власних доходів бюджету нашої країні вистачає лише на видатки з оборони та безпеки. І то не повністю. На початок серпня 2023 року тільки від США ми отримали понад 43 мільярди доларів тільки військової допомоги, а ще немало від інших країн.

Загалом, з 24 лютого 2022 року по жовтень 2023 року основні партнери надали Україні \$63,7 мільярдів міжнародної фінансової допомоги. Найбільше –

надійшло від ЄС та США. Зокрема, з початку 2023 року отримане зовнішнє фінансування складає 35,4 мільярди доларів [35]⁴¹.

Як зазначають спеціалісти, отримані від міжнародних партнерів кошти лише за сім місяців поточного року допомогли забезпечити майже половину видатків українського бюджету (48,5% – державного та 44,7% – зведеного).

Міністр фінансів України Сергій Марченко стверджує, що потреба України у міжнародному фінансуванні на наступний рік складає 42,8 мільярдів доларів. Отримати кошти планують від ключових партнерів: США, ЄС, МВФ та інших. Згідно з проєктом бюджету, ці кошти дозволять профінансувати 47,4% усіх потреб і видатків у 2024 році, інші - 52,6% видатків держава збирається профінансувати власними силами – податкові, неподаткові надходження, трансферти [36]⁴².

Різноманітні експерти та урядовці вважають, що ключовим ризиком для виконання бюджету-2024 є недоотримання всього необхідного обсягу міжнародних коштів.

Отже, виходить, що Україні потрібно збільшувати внутрішні надходження до бюджету. Постає основне питання - як саме ці надходження будуть збільшуватися? У влади України виявляється невпинний імпульс підвищувати податки або вводити нові там, де фіскальний тиск вже надто високий. Прекрасним прикладом є гральний бізнес: протягом 9 місяців 2023 року він сплатив до українського бюджету 6,65 мільярдів гривень податків, що в 9,5 рази більше, ніж за весь 2022 рік. Жодна інша галузь української економіки не показала такого вражаючого зростання. Наприклад, за перше півріччя оператори грального бізнесу сплатили 2,94 мільярди гривень податків. За третій квартал 2023 року вони поповнили державну казну на 3,7 мільярдів гривень.

Важливим застереженням є те, що надмірне податкове навантаження на сектор призведе до переходу легального бізнесу у тінь і, як наслідок, – до

---

⁴¹ Міжнародна допомога вичерпується. Як Україна лататиме бюджетні "діри". Новини України - останні новини України сьогодні - УНІАН. URL: <https://www.unian.ua/economics/finance/mizhnarodna-dopomoga-vicherpuetsya-yak-ukrajina-latatime-byudzhetni-diri-12437730.html>

⁴² Бюджет-2024: посилюємо армію, індексуємо соцстандарты та будуємо економіку перемоги. Офіційний сайт Урядовий портал. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/biudzhets-2024-posyliuiemo-armiiu-indeksuiemo-sotsstandarty-ta-buduiemo-ekonomiku-peremohy>.

зменшення сплати податків. Складається парадокс – замість того, щоб зменшувати сегмент тіньового бізнесу на азарті, робляться умови для його збільшення. Хоча українська економіка втрачає мільярди гривень саме через відсутність протидії нелегальному бізнесу, а не від скупості легального [41]⁴³.

Існує парадокс, замість того, щоб зменшувати обсяг тіньового бізнесу в галузі азартних ігор, створюються умови для його збільшення. Варто враховувати, що відсутність ефективної боротьби з нелегальним бізнесом в сфері азартних ігор коштує українській економіці мільярди гривень. Це відбувається не через обмежену прибутковість законного сектору, а через розповсюдження незаконних дій та ухилення від оподаткування

Важливо враховувати, що відсутність ефективного регулювання може призвести до великих втрат для економіки, а також підірвати довіру до правової системи та владних структур. Подальше удосконалення законодавства та вжиття заходів для зменшення тіньового бізнесу може виявитися ключовим для забезпечення сталого розвитку і фінансової стійкості.

Крім нелегального грального бізнесу, шукати резерви треба у схемах уникнення від сплати ПДВ (там ховаються декілька мільярдів). Так звані "скрутки" (фіктивний податковий кредит) – це, як мінімум, додаткових півтора десятка мільярдів гривень. Обсяг маніпулювання із податковими накладними за рік може сягати без малого 20 мільярдів гривень. У таку ж цифру оцінюються річні втрати бюджету від "конвертаційних центрів". А від сплачених зарплат "у конвертах" – у п'ять разів більше [41]⁴⁴.

Таким чином, ми нарахували вже понад 150 мільярдів гривень, які можуть бути використані на благо держави, якщо їх вдасться "зловити". Десь стільки ж

---

⁴³ Дейна А. Для фінансування бюджету потрібно шукати резерви у протиправних схемах і "скрутках" ПДВ, а не збільшувати податковий тиск на легальний бізнес – ЗМІ. Зеркало недели | Дзеркало тижня | Mirror Weekly. URL: <https://zn.ua/ukr/ECONOMICS/dlja-finansuvannja-bjudzhetu-potribno-shukati-rezervi-u-protipravnikh-skhemakh-i-skrutkakh-pdv-a-ne-zbilshuvati-podatkovij-tisk-na-lehalnij-biznes-zmi.html>

⁴⁴ Дейна А. Для фінансування бюджету потрібно шукати резерви у протиправних схемах і "скрутках" ПДВ, а не збільшувати податковий тиск на легальний бізнес – ЗМІ. Зеркало недели | Дзеркало тижня | Mirror Weekly. URL: <https://zn.ua/ukr/ECONOMICS/dlja-finansuvannja-bjudzhetu-potribno-shukati-rezervi-u-protipravnikh-skhemakh-i-skrutkakh-pdv-a-ne-zbilshuvati-podatkovij-tisk-na-lehalnij-biznes-zmi.html>

разом складають втрати бюджету від "сірого" імпорту та контрабанди й не сплачених акцизів та мит [37]⁴⁵.

Використовуючи інформацію з таблиці 3 та Графіка, розглянемо та проаналізуємо кошти, які були надані країнами-партнерами України на безповоротній основі під час періоду війни.

Таблиця 3.1 – Безповоротна допомога Україні від партнерів під час повномасштабного вторгнення рф.

Країни	2022	2023
США	11 980,0	10 900,0
Німеччина	1 280,0	52,0
ЄС	743,5	-
Італія	117,2	-
Велика Британія	91,0	-
Іспанія	-	50,3
Фінляндія	36,0	-
Данія	23,4	-
Норвегія	21,0	-
Ірландія	-	21,0
Латвія	16,0	-
Литва	11,7	-
Австрія	11,0	-
Швейцарія	10,0	-
Бельгія	5,0	3,0
Албанія	1,0	-
Ісландія	0,5	2,0
Естонія	-	0,1
Всього млн.дол.	14 301,3	11 074,4

Джерело: складено автором на основі [37]

За 2022 рік, починаючи з 24 лютого, коли розпочалася повномасштабна війна, Україна отримала 14,3 мільярда доларів безповоротних коштів для державного бюджету.

Цього року (до середини жовтня) (до середини жовтня), Україна отримала від своїх партнерів 11,07 мільярда доларів грантової допомоги, практично у весь обсяг (10,9 мільярда) від Сполучених Штатів.

⁴⁵ Скільки безповоротної допомоги Україна отримала від союзників за час великої війни. Слово і Діло. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2023/10/16/infografika/finansy/skilky-bezporotnoyi-dopomohy-ukrayina-otrymala-soyuznykiv-chas-velykoji-vijny>

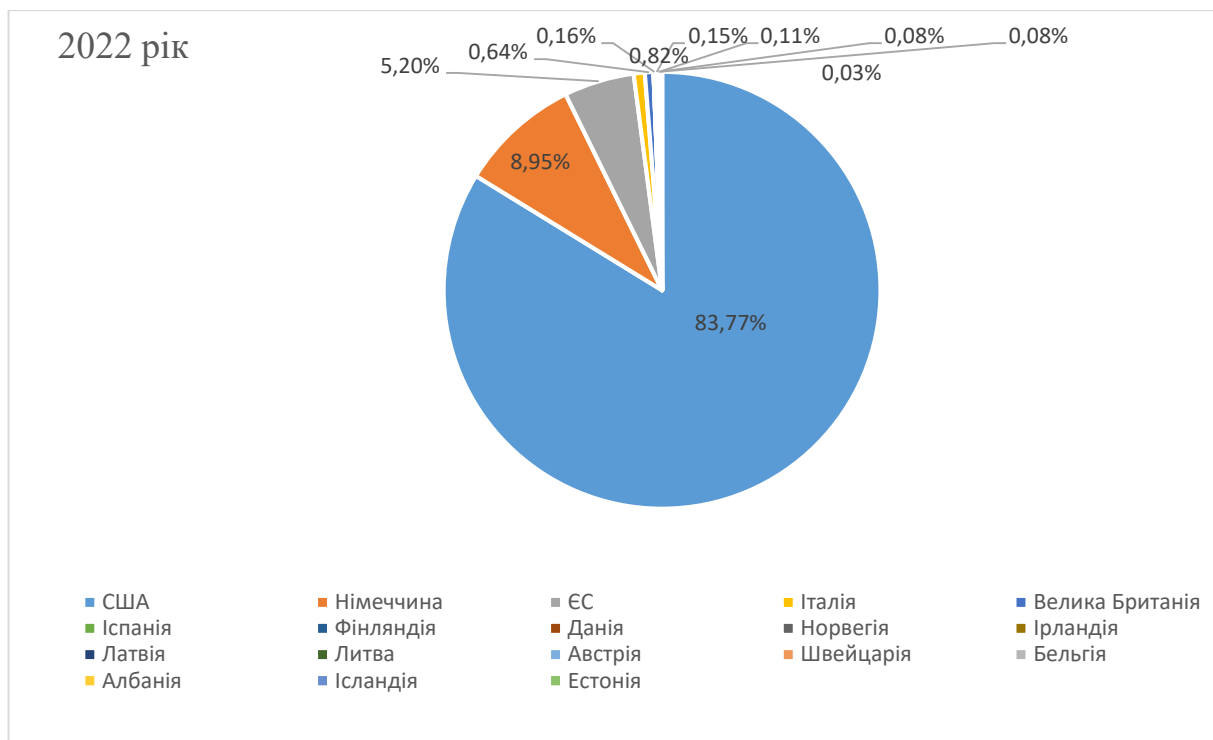

Рисунок 3.2 – Безповоротна допомога Україні від партнерів за 2022 рік.

Джерело: складено автором на основі [37]

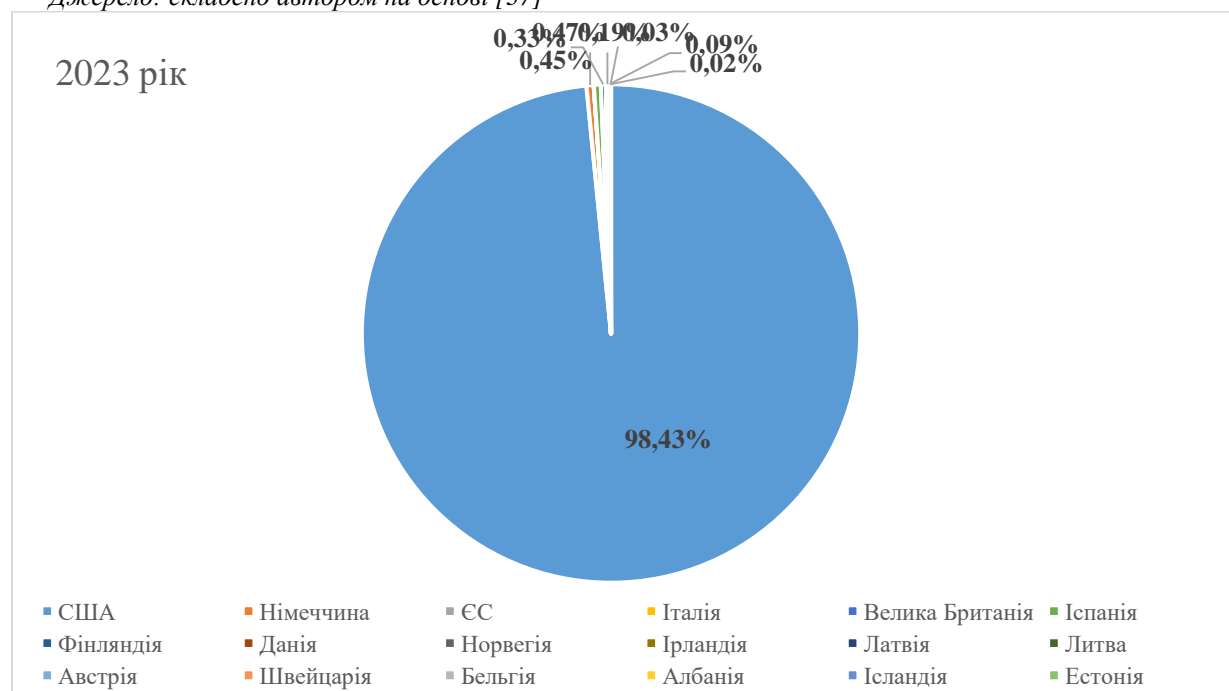

Рисунок 3.3 – Безповоротна допомога Україні від партнерів за 2023 рік.

Джерело: складено автором на основі [37]

Найбільший обсяг допомоги надійшов від Сполучених Штатів - 11,98 мільярда доларів. Німеччина надала 1,28 мільярда доларів безповоротної допомоги, а Європейський союз - 743,5 мільйона.

У 2022 році на безповоротній основі Україну також підтримали Італія - 117,2 мільйона доларів, Велика Британія - 91 мільйон, Данія - 23,4 мільйона, Норвегія - 21 мільйон, Латвія - 16 мільйон, Литва - 11,7 мільйона, Австрія - 11 мільйон, Бельгія - 5 мільйонів, Албанія - 1 мільйон, Ісландія - 0,5 мільйона.

У цьому році Німеччина видала Україні безповоротну допомогу у розмірі 52 мільйонів доларів, Іспанія – 50,3 мільйона, Фінляндія – 36 мільйонів, Ірландія – 21 мільйон, Швейцарія – 10 мільйонів, Бельгія – 3 мільйона, Ісландія – 2 мільйона, Естонія – 0,1 мільйона.

На відміну від минулого року, в 2023-му Україна не отримала безповоротну фінансову допомогу від Євросоюзу, Італії, Британії, Данії, Норвегії, Латвії, Литви, Австрії та Албанії.

Радикальні зміни стосуються й структури зовнішньої допомоги. Допомога Україні в натуральній формі, включаючи матеріальні ресурси, в значній мірі зросла і розширилася за своїм спектром. Важливо відзначити, що військова допомога тепер є найважливішим напрямком з усіх за сукупною вартістю.

Широкомасштабні військові операції в Україні створюють загрози для фінансової та загалом національної безпеки країни. Ці загрози включають ускладнення контролю за фінансовими потоками та зменшення надходжень до бюджету. Для підвищення якості фінансової політики держави в умовах воєнного конфлікту та його наслідків важливо моделювати фінансові взаємозв'язки, виявляти їх причинно-наслідкові зв'язки та синергетичні ефекти.

Реалізація ефективної фінансової політики держави у системі економічного розвитку в умовах воєнного стану передбачає комплексне поєднання фінансово-бюджетних інструментів. Важливо забезпечити діалектичну єдність цілей складових фінансової політики, спрямованих на забезпечення суспільного розвитку, з урахуванням економічних та суспільно-політичних умов. При цьому необхідно зберігати стійкість фінансової системи та комбінувати інструментарій фінансової політики для підвищення впливу фінансово-бюджетного механізму на процеси економічного розвитку.

Між важливих завдань фінансової політики входить удосконалення методологічних підходів до формування державних доходів, враховуючи інституційні зміни у системі державних фінансів. Також важливо розробити концептуальні засади функціонування системи державних фінансів, включаючи принципи формування державних доходів та планування витрат. Це дозволить забезпечити взаємоузгоджене використання фінансово-бюджетних інструментів для підтримки макроекономічної стабільності та ефективного управління державними фінансовими ресурсами в умовах воєнного та післявоєнного періодів. [38]⁴⁶.

---

⁴⁶ Макогон В. Д., Адаменко І. П. Фінансова політика держави у системі економічного розвитку. Економічний вісник університету. 2023. URL: <https://journals.indexcopernicus.com/search/article?articleId=3705006>

Висновки за розділом 3

В контексті аналізу поточного економічного становища в Україні, необхідний є впровадження стратегічних змін у бюджетній політиці. Загрози незалежності і територіальної цілісності змушують переглядати та оптимізувати бюджетні пріоритети. Введення воєнного стану значно змінило стратегію бюджету, приділяючи пріоритет у фінансуванні оборонного сектору та соціального захисту. Активна залученість міжнародної підтримки стає критичною для забезпечення фінансових ресурсів.

Масштабна міграція населення призвела до безробіття, порушення економічних відносин і руйнування інфраструктури, спричиняючи серйозні виклики для економіки. Зменшення надходжень до бюджету та збільшення видатків на оборону створюють необхідність раціонального використання коштів та пошуку зовнішніх джерел фінансування. Ключові напрямки бюджетної політики включають виділення значної частини бюджету на оборонні витрати, залучення зовнішніх джерел фінансування та фокус на розвиток інфраструктури та соціального захисту.

Умови війни також вимагають ефективності та стабільності в управлінні бюджетом. Необхідно раціонально використовувати кошти, забезпечувати прозорість та відкритість управління бюджетними коштами, а також здійснювати ефективний контроль за їх використанням. Оцінка продуктивності бюджетної політики важлива, враховуючи фіскальну результативність та соціально-економічну ефективність бюджетних заходів.

В умовах воєнного стану важливо активно залучати міжнародну підтримку, випускати військові облігації та ефективно управляти дефіцитом бюджету. Аналіз показує, що управління ризиками, шукаючи додаткові джерела фінансування та реформування бюджетної системи, є ключовими аспектами для забезпечення стійкості економіки та соціального захисту в умовах війни.

Значний обсяг фінансового сприяння, зокрема від Сполучених Штатів, і його важливість у фінансовій структурі. Важливим елементом стає військова

допомога, що визначає фінансові пріоритети країни у воєнний період. Однак варто відзначити, що ця допомога може породжувати виклики для національної безпеки та фінансової стійкості, особливо в контексті ускладнених економічних умов.

Дослідження також вказує на актуальність активного удосконалення фінансової політики в умовах воєнного стану. Запропоновані заходи, такі як удосконалення методології формування доходів державного бюджету та концептуальних засад функціонування системи державних фінансів, можуть забезпечити ефективне управління фінансовими ресурсами та підтримати стійкість економіки.

Аналіз оптимізації внутрішніх національних резервів свідчить про значущі можливості для підвищення фінансової стійкості країни в умовах воєнного конфлікту. Спрямовані заходи, такі як більш ефективне боротьба з нелегальним бізнесом та уникненням сплати ПДВ, можуть стати важливими джерелами додаткових ресурсів для бюджету. Однак, важливо уникати надмірного податкового тиску, який може призвести до втрати легального бізнесу та збільшення тіньового сектору.

Міжнародна співпраця та допомога від країн-партнерів та міжнародних організацій відіграють ключову роль у фінансовому забезпеченні країни в умовах воєнного стану. Аналіз надходжень безповоротної допомоги вказує на великий обсяг фінансової підтримки, зокрема від Сполучених Штатів. Однак, відсутність деяких партнерів у поточному році вимагає ретельного планування та розгляду альтернативних джерел фінансування.

В теперішній час, в умовах війни, формування бюджетної політики потребує комплексного підходу. Оптимізація внутрішніх резервів та активна взаємодія з міжнародними партнерами, можуть послужити основою для ефективного управління фінансами та забезпечення сталої економічної стійкості України в умовах воєнного стресу.

ВИСНОВКИ

Бюджетна політика вважається ключовим елементом фінансової та макроекономічної політики держави. В економічній літературі існує різноманітні трактування цього поняття. На основі дослідження та узагальнення різних трактувань поняття, на нашу думку, бюджетна політика – це цілеспрямована діяльність держави в особі органів державної влади і органів місцевого самоврядування у сфері бюджетних відносин з розробки, прийняття та реалізації рішень, які спрямовані на пошук, забезпечення та раціональне використання фінансових ресурсів на загальнодержавному та муніципальному рівнях для забезпечення соціально-економічного розвитку країни.

Бюджетний механізм, який використовується для реалізації бюджетної політики, включає різноманітні компоненти, такі як бюджетні методи, бюджетні важелі, бюджетні інструменти та бюджетне законодавство. Щоб досягти стабілізації економіки та підвищення її ефективності, держава використовує бюджетну політику, що представляє собою комплекс заходів економічного та адміністративного характеру, використовуючи бюджетні та податкові механізми.

Бюджетна безпека є важливим фактором соціально-економічного розвитку і служить індикатором ефективності бюджетної політики та організації бюджетного процесу в країні. Цей аспект є однією з ключових складових фінансової безпеки і характеризується як ступінь забезпечення платоспроможності та фінансової стійкості державних фінансів.

Для оцінки бюджетної безпеки в Україні застосовуються Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України. Ці рекомендації надають можливість розраховувати індикатори, зазначені в методиці, та порівнювати їх з нормативними значеннями, визначеними в цьому документі. Цей підхід дозволяє здійснювати систематичний моніторинг та аналіз фінансової стабільності та платоспроможності державних фінансів, що є важливим для прийняття обґрунтованих рішень у сфері бюджетної політики.

Основними нормативно-правовими документами в сфері бюджетної політики є Конституція України, Бюджетний кодекс, Бюджетна резолюція, закон України про Державний бюджет на відповідний рік і рішення місцевих рад щодо місцевих бюджетів.

У зв'язку з процесами євроінтеграції, Україна стикається із суттєвою потребою у реформуванні економіки та соціальної сфери. Перехідний етап, на якому перебуває країна, вимагає проведення значних реформ.

Аналізуючи показники Державного бюджету до активної фази воєнних дій можна зазначити, що протягом цього періоду спостерігається зростання як планових так і фактичних показників дохідної та видаткової частин Державного бюджету. У період з 2017-2021 рр. формувалася дефіцитний бюджет з тенденцією до зростання рівня дефіциту, а також спостерігається тенденція невиконання запланованих показників, що є негативним явищем. У досліджуваних роках приблизно 80% доходів Державного бюджету забезпечуються податковими надходженнями, крім 2022 року в якому частка податкових надходжень склала 53%, у цьому ж році значно зросли кошти від закордонних країн і міжнародних організацій і становили 26,6% від загальної кількості доходів Державного бюджету, оскільки українська економіка в даний момент не здатна самостійно пережити наслідки нападу росії і потребує підтримки, зокрема фінансової, від своїх міжнародних партнерів. Узагалі, протягом війни зовнішня допомога склала 55% від потреб у додатковому фінансуванні бюджету, яке включає в себе покриття дефіциту та погашення боргів. Цей обсяг не було можливо зібрати через оподаткування та мита.

Аналізуючи структуру видатків Державного бюджету за функціональною ознакою, слід відзначити, що найбільшу частку складають витрати на міжбюджетні трансферти, соціальний захист та соціальне забезпечення, загальнодержавні функції, а також громадський порядок, безпеку та судову владу. На відміну від цього, видатки на житлово-комунальне господарство, охорону навколишнього середовища, а також духовний та фізичний розвиток мають меншу питому вагу в загальній структурі витрат.

Бюджетна безпека виступає важливим фактором соціально-економічного розвитку і є певним індикатором ефективності бюджетної політики та організації бюджетного процесу в країні. За результатами розрахунків та аналізу всі чотири індикатори свідчать про загрози бюджетній безпеці України. Важливо відзначити, що один із цих індикаторів, а саме відношення обсягу сукупних платежів з обслуговування та погашення державного боргу до доходів державного бюджету, знаходиться у дуже критичному стані. Зумовлено це війною, яка призвела до критичного погіршення бюджетної безпеки України, розбалансування податкової основи наповнення бюджетів на всіх рівнях і збільшила залежність від зовнішнього фінансування для покриття зростаючих військових витрат держави. У таких умовах стає важко прогнозувати подальший стан бюджетної безпеки. Для зміцнення бюджетної безпеки України необхідно вживати дієві заходи на основі відповідності європейським принципам публічного управління, таким як прозорість, підзвітність, ефективність, постійний моніторинг і контроль.

У контексті аналізу поточного економічного становища в Україні важливо впроваджувати стратегічні зміни у бюджетній політиці, оскільки загрози незалежності і територіальної цілісності змушують переглядати бюджетні пріоритети. Введення воєнного стану відзначається змінами у стратегії бюджету, де основний акцент робиться на фінансуванні оборонного сектору та соціального захисту, а активна залученість міжнародної підтримки стає критичною для забезпечення фінансових ресурсів. Масштабна міграція населення призвела до безробіття та руйнування інфраструктури, що викликає серйозні виклики для економіки. Зменшення надходжень до бюджету та збільшення видатків на оборону створюють потребу в раціональному використанні коштів та пошуку зовнішніх джерел фінансування, з фокусом на розвиток інфраструктури та соціального захисту.

В умовах воєнного стану важливо підтримувати ефективність та стабільність управління бюджетом, забезпечуючи прозорість та відкритість у використанні бюджетних коштів. Оцінка продуктивності бюджетної політики має враховувати фіскальну результативність та соціально-економічну ефективність

бюджетних заходів. Значна залежність від міжнародної фінансової підтримки, зокрема від Сполучених Штатів, вимагає уваги до управління ризиками та знаходження додаткових джерел фінансування. Удосконалення фінансової політики через оптимізацію внутрішніх резервів та активну міжнародну співпрацю є важливими компонентами для забезпечення стійкості економіки та соціального захисту в умовах війни.

ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ ПОСИЛАННЯ

1. Електронний навчальний посібник науки "Макроекономічна політика"
– К. : КНЕУ, 2014. – URL:
kneu.edu.ua/userfiles/Faculty_of_Economics_and_Administration/kmdu%20fetau/2014/12-4545.pdf
2. Теорія фінансів: Підручник / За ред. проф. В. М. Федосова, С. І. Юрія.
— К.: Центр учбової літератури, 2010. — 576 с.
3. Куценко Т. Ф. Бюджетно-податкова політика: Навч. посіб. – К.: КНЕУ
2006 – 508с.
4. Електронний навчальний посібник науки "Макроекономічна політика"
– К. : КНЕУ, 2014. – URL:
kneu.edu.ua/userfiles/Faculty_of_Economics_and_Administration/kmdu%20fetau/2014/12-4545.pdf
5. Дем'янишин В. Бюджетна політика держави: концептуальні засади,
ефективність, розвиток стратегії і тактики/ В. Дем'янишин// Вісник ТНЕУ. – 2011.
– Вип. 2. – С. 7-20.
6. Формування і функціонування бюджетної системи України
(Монографія) / С. О. Булгакова, О. Т. Колодій, Л. В. Єрмошенко та ін.; за заг. ред.
А. А. Мазаракі. – К.: Книга, 2003. – 344 с.
7. Федосов В., Опарін В., Львовчкін С. Фінансова реструктуризація в
Україні: проблеми і напрями: Монографія / За наук. ред. В. Федосова. – К.: КНЕУ,
2002. – 387 с
8. Огонь Г. Доходи бюджету України: теорія та практика : монографія /
Ц. Г. Огонь. – К. : КНТЕУ, 2003. – 580 с
9. Василик О. Д. Бюджетна система України / О. Д. Василик, К. В.
Павлюк. – Київ : Центр навчальної літератури, 2004. – 544 с
10. Засади формування бюджетної політики держави : наук. монографія /
М. М. Єрмошенко, С. А. Єрохін, І. О. Плужніков, Л. М. Бабич, А. М. Соколовська,

Ю. В. Чередниченко ; за наук. ред. д.е.н., проф. М. М. Єрмошенка. – К. : НАУ, 2003. – 284 с

11. Дем'янишин В. Бюджетна політика держави: концептуальні засади, ефективність, розвиток стратегії і тактики/ В. Дем'янишин// Вісник ТНЕУ. – 2011. – Вип. 2. – С. 7-20.

12. Мочерний С. В., Ларіна Я. С., Устенко О. А., Юрій С. І. Економічний енциклопедичний словник: у 2 т. Т. 1. / За заг. ред. С. В. Мочерного. – Львів: Світ, 2005. – 616 с.

13. Словник сучасної економічної теорії Макмілана. / За ред. Девіда І. Пирса. Пер. англ. – К.: Арт Ек, 2000. – 640 с.

14. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. № 436-IV. - URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/436-15>

15. Лютий І. О. Теоретико-методологічні засади бюджетної політики держави / І. О. Лютий // Фінанси України. - 2009. - № 12. - С. 13-19. - URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fu_2009_12_4.

16. Бюджетна система : навчальний посібник. Друге видання, перероблене і доповнене / І.Л. Шевчук, В.О. Черепанова, Т.О. Ставерська / – Харків : Видавець Іванченко І. С., 2015. – 284 с Ковалюк О.М. Фінансовий механізм економіки України /О.М. Ковалюк // Фінанси України. – 2001. – № 9. – С. 22-28

17. Богдан Т. Воєнні фінанси: що повинна робити держава? / Тетяна Богдан – Режим доступу до ресурсу: https://lb.ua/blog/tetiana_bohdan/523270_voienni_finansi_shcho_povinna_robiti.html.

18. George J. Hall and Thomas J. Sargent. Three world wars: Fiscal–monetary consequences. URL: <https://www.pnas.org/doi/10.1073/pnas.2200349119>.

19. Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України: Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29.10.2013 р. №1277 / Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13#Text>

20. Баранецька О. В. Підвищення рівня бюджетної безпеки України національних інтересів / Баранецька О. В., Галяс О. В.. – 2017. –

[URL:http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/16648/1/%d0%93%d0%b0%d0%bb%d1%8f%d1%81%20%d0%9e.%d0%92..pdf](http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/16648/1/%d0%93%d0%b0%d0%bb%d1%8f%d1%81%20%d0%9e.%d0%92..pdf).

21. Куценко Т.Ф. Формування ефективної моделі бюджетної безпеки України з урахуванням стандартів ЄС у сфері державних фінансів / Куценко Т.Ф. // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2015. URL: <http://global-national.in.ua/archive/4-2015/39.pdf>.

22. Бюджетний кодекс України : Закон України від 8 липня 2010 року № 2456-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>

23. Проект Основних напрямів бюджетної політики на 2018-2020 роки: схвалено Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14.06.2017 р. № 411-р. – URL:<http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=250079263>.

24. Прес-центр ініціативи «Децентралізація», Загальна інформація. URL: <https://decentralization.gov.ua/about>

25. Кужелєв М. О. Формування місцевих бюджетів в умовах бюджетної децентралізації / М. О. Кужелєв, В. В. Плахотнюк // Економічний вісник університету: Збірник наукових праць учених та аспірантів. – Переяслав-Хмельницький: Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет ім. Г. Сковороди, 2018. – Вип. 36/1. – С. 302–312.

26. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. – URL: https://mof.gov.ua/uk/budget_2022-538

27. Інформація Міністерства фінансів України про виконання Державного бюджету України за 2022 рік. – URL: <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/informaciya-ministerstva-finansiv-ukrayini-2023>

28. Офіційний сайт Державної казначейської служби України. Звітність про виконання бюджетів - UR004C: <https://www.treasury.gov.ua/ua/file-storage/vikonannya-derzhavnogo-byudzhetu>

29. Економічна правда. Фінансова допомога від міжнародних партнерів: скільки Україна отримала на 1 вересня. Економічна правда. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2022/09/6/691164/>

30. Офіційний сайт Державної служби статистики України – URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

31. СИТНИК Н. С. ОЦІНКА РІВНЯ БЮДЖЕТНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЕКОНОМІЧНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ [Електронний ресурс] / СИТНИК Н. С., БЕДНАРЧУК В. В // БІЗНЕСІНФОРМ № 10. – 2022. – Режим доступу до ресурсу: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2022-10-161-167>.

32. Петричко, М. М., Басара, М. М. Бюджетна політика України: теоретичний та практичний аспекти. Економіка і суспільство. 2016. С. 579

33. В. Гарбінська-Руденко. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ СУЧАСНИХ НАПРЯМКІВ БЮДЖЕТНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ [Електронний ресурс] / А. В. Гарбінська-Руденко, О. А. Коцюба, О. Р. Небесна // Актуальні проблеми політики. – 2022. – Режим доступу до ресурсу: http://app.nuoua.od.ua/archive/70_2022/20.pdf.

34. Економічна правда. Другий бюджет війни. Звідки Україна братиме гроші у 2024-му. Аналіз проєкту. Економічна правда. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2023/09/15/704364/>

35. Міжнародна допомога вичерпується. Як Україна лататиме бюджетні "діри". Новини України - останні новини України сьогодні - УНІАН. URL: <https://www.unian.ua/economics/finance/mizhnarodna-dopomoga-vicherpuyetsya-yak-ukrajina-latatime-byudzhetni-diri-12437730.html>

36. Бюджет-2024: посилюємо армію, індексуємо соцстандарти та будуємо економіку перемоги. Офіційний сайт Урядовий портал. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/biudzhets-2024-posyliuiemo-armiiu-indeksuiemo-sotsstandarty-ta-buduiemo-ekonomiku-peremohy>.

37. Скільки безповоротної допомоги Україна отримала від союзників за час великої війни. Слово і Діло. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2023/10/16/infografika/finansy/skilky-bezpovorotnoyi-dopomohy-ukrayina-otrymala-soyuznykiv-chas-velykoyi-vijny>

38. Макогон В. Д., Адаменко І. П. Фінансова політика держави у системі економічного розвитку. Економічний вісник університету. 2023. URL: <https://journals.indexcopernicus.com/search/article?articleId=3705006>
39. Фінансова політика як складова економічного розвитку [Електронний ресурс] : тези доп. Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 11–12 квіт. 2023 р.) / відп. ред. І. Я. Чугунов. – Київ : Держ. торг.-екон. ун-т, 2023. – 182 с
40. Бюджетна система: підруч. / за ред. С.І Юрія, В.Г. Дем'янишина, О.П. Кириленко. - Тернопіль: ТНЕУ, 2013. - 624с.
41. Дейна А. Для фінансування бюджету потрібно шукати резерви у протиправних схемах і "скрутках" ПДВ, а не збільшувати податковий тиск на легальний бізнес – ЗМІ. Зеркало недели | Дзеркало тижня | Mirror Weekly. URL: <https://zn.ua/ukr/ECONOMICS/dlja-finansuvannja-bjudzhetu-potribno-shukati-rezervi-u-protipravnikh-skhemakh-i-skrutkakh-pdv-a-ne-zbilshuvati-podatkovij-tisk-na-lehalnij-biznes-zmi.html>
42. Тимошенко М. В. БЮДЖЕТНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ В УМОВАХ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ ТА ПРОТИДІЇ ГЕОПОЛІТИЧНИМ ВИКЛИКАМ. Scientific notes of Lviv University of Business and Law 37 (2023): 148-154.
43. Ковалюк О.М. Фінансовий механізм економіки України /О.М. Ковалюк // Фінанси України. – 2001. – № 9. – С. 22-28
44. Бюджетна система в таблицях і схемах: Навчальний посібник/ Ситник Н. С., Західна О. Р., Стасишин А. В., Шушкова Ю. В. – Львів: Видавництво «Апріорі», 2017. – 180 с.
45. Павелко А.В., Чугунов І.Я. Бюджетна політика економічного розвитку / А.В. Павелко, І.Я. Чугунов // Вісник КНТЕУ.-2015.- № 2. – С. 64-73.
46. Мельник В.М. Фіскальний механізм забезпечення соціального розвитку України: монографія / В.М. Мельник, І.Г. Канцур, М.М. Мельник. – Тернопіль: ФОП Осадца В.М., 2017. – 200 с.
47. Крисоватий А.І. Сучасна парадигма фіскальної політики України в умовах формування суспільства сталого розвитку: монографія / А.І. Крисоватий // Наукова думка. – Тернопіль. – 2015. – 460 с

48. Мярковський А., Чугунов І. Бюджетна політика як складова соціально-економічного розвитку країни // Вісник КНТЕУ № 5 – 2010, С. 5-14
49. Виговська Н.Г. Бюджетна політика в умовах реформування системи місцевих фінансів / Н.Г. Виговська //Науковий вісник: Фінанси, банки, інвестиції. – 2015. – №3. – С. 6-9.
50. Ситник Н. С. Бюджетна безпека України: загрози та напрями її зміцнення / Н. С. Ситник, Д. Я. Субицька // Гроші, фінанси і кредит, випуск 34. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: http://bses.in.ua/journals/2018/34_2018/37.pdf.
51. Коляда Т. А., Гуз М. В. Оцінка впливу дефіциту бюджету на фінансову безпеку держави. Бізнес Інформ. 2019. №7. С. 266–272. URL: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2019-7-266-272>
52. Кулінська, А. В. Бюджетна безпека як умова досягнення національних соціально–економічних інтересів / А. В. Кулінська // Інвестиції: практика та досвід. – 2016. – № 4. – С. 29–34.
53. Податковий кодекс України: Кодекс від 02.12.2010 № 2755-VI. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>.
54. Проблеми та перспективи зміцнення стійкості фінансової системи України. Аналітична доповідь – К.: НІСД, 2020. – 71с.
55. Chugunov I., Makohon V. Budget policy under the COVID-19 pandemic. Visnyk Kyi'vs'kogo nacional'nogo torgovel'no-ekonomichnogo universytetu. 2020. № 6. S. 57-65.
56. Шаповал, Ю. І. (2023). Грошово-кредитна політика України у воєнний та повоєнний періоди: За матеріалами наукового повідомлення на засіданні Президії НАН України 3 травня 2023 року. Вісник НАН України, (7), 79–85. <https://doi.org/10.15407/visn2023.07.079>
57. Бублик Є.О. Посилення валютного регулювання в Україні в умовах ескалації воєнних дій. Економіка України. 2022. № 10. С. 35—50. <https://doi.org/10.15407/econo myukr.2022.10.035>

БЮДЖЕТНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Музика Анастасія Андріївна

здобувач вищої освіти факультету економіки та управління

ДВНЗ «Київський національний економічний університет

імені Вадима Гетьмана»

Науковий керівник: к.е.н., доцент кафедри економічної теорії

Кульбачний Сергій Володимирович

Військова агресія росії докорінно змінила не тільки життя кожного українця, а й її економіку. Враховуючи поточні кризові явища та нові виклики, особливої уваги і актуальності набуває дослідження особливостей функціонування бюджетної системи України. При цьому варто провести комплексний аналіз сучасного стану та перспектив її бюджетної політики.

Бюджетна політика України завжди знаходиться в центрі уваги суспільства, оскільки вона відіграє ключову роль в економічній політиці держави [2]. Державний бюджет має бути дієвим інструментом забезпечення потреб країни в умовах воєнного стану. В нинішній період перед державою постала величезна кількість викликів, пов'язаних з фінансуванням оборони, забезпеченням захисту населення, відбудовою звільнених територій та пошуком фінансових ресурсів для забезпечення вищезгаданих напрямків.

Бюджетна політика - це цілеспрямована діяльність держави в особі органів державної влади і органів місцевого самоврядування у сфері бюджетних відносин з розробки, прийняття та реалізації рішень, які спрямовані на пошук, забезпечення та раціональне використання фінансових ресурсів на загальнодержавному та муніципальному рівнях для забезпечення соціально-економічного розвитку країни.

В період важких військових конфліктів надзвичайно важливо проводити бюджетну політику, що спрямована на швидке та ретельне фінансування пріоритетних завдань, серед яких ключове місце посідає оборона та соціальний захист населення. Перш за все, розглянемо стан дохідної складової бюджету, адже

акумульовані фінансові ресурси є базою для подальших бюджетних видатків на всі сфери діяльності. З початком активних бойових дій економіка пережила шоків явища, що негативно вплинули не тільки на ефективність діяльності підприємств, а й на кожного окремого громадянина.

Динаміка доходів Державного бюджету України протягом 2018-2022 років представлена на рис 1.

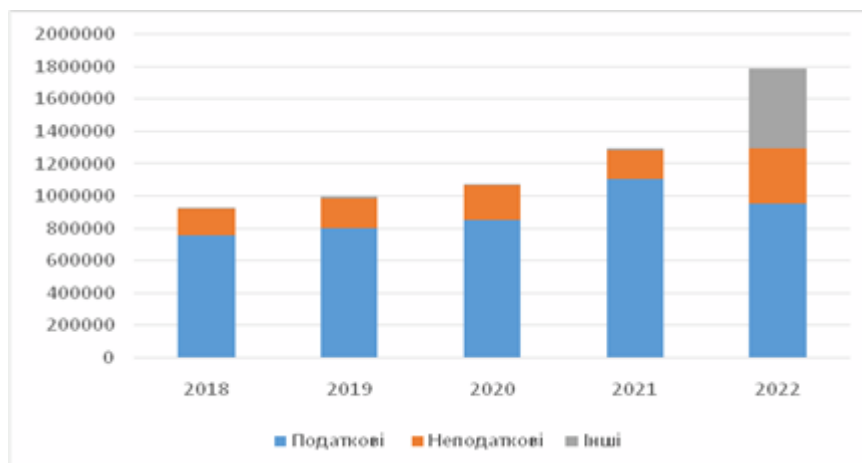

Рис. 1. Динаміка доходів Державного бюджету України протягом 2018-2022 рр.

Таким чином, протягом останніх років загальний обсяг доходів постійно зростає, при цьому актуально розглянути динаміку окремих показників. З 2018 по 2021 роки суттєво зростали обсяги податкових надходжень, що становлять основу дохідної складової бюджету, менш важливі позиції займали неподаткові надходження, а трансферти та інші платежі становили мізерну частку в цьому обсязі. В 2022 році ситуація кардинально змінилася, обсяги податкових надходжень суттєво скоротилися, при цьому неподаткові надходження та інші трансферти зросли суттєво [1].

Також прослідковуються значні зміни в структурі доходів. В 2018 році частка податкових надходжень складала 81%, в 2019-2021 вона коливалась, але продемонструвала ріст до рівня 85,37%. В той же час частка неподаткових знижувалася до рівня 13,52% у 2021, а інші доходи були несуттєвими, їх частка знаходилась на рівні 1%.

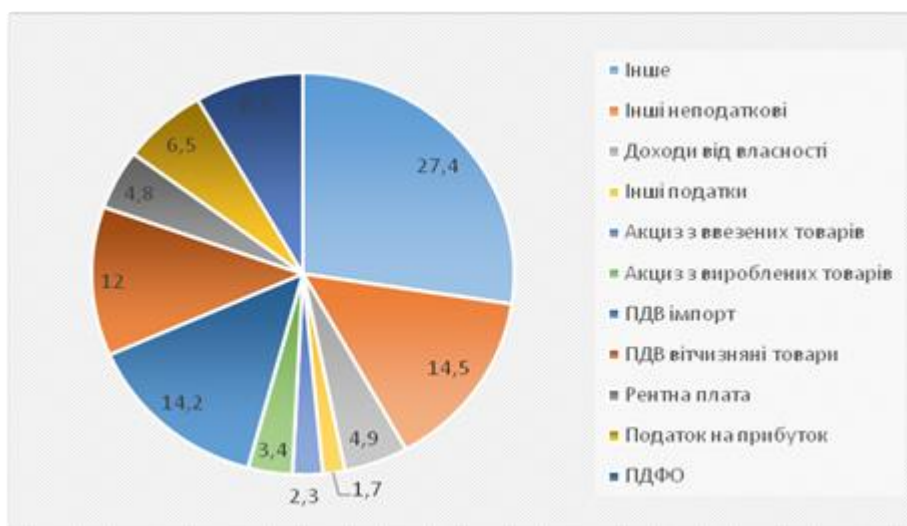

Рис. 2. Структура доходів Державного бюджету України у 2022 році

В 2022 році, ключову частку в загальній структурі займають інші доходи, що представлені переважно коштами від іноземних країн та міжнародних організації – 27,4%. На другому місці знаходяться інші неподаткові надходження, зокрема власні доходи бюджетних установ та адміністративні послуги – 14,5% [1].

Традиційно значною є роль ПДВ з імпортних товарів – 14,2% та ПДВ з вітчизняних товарів – 12%. Тобто в цьому періоді можемо стверджувати про їх бюджетоутворюючу роль, адже за рахунок ПДВ сформовано четверту частину бюджету. Значними є частки ПДФО та ППП, що завжди були лідерами в загальній структурі, однак їх обсяги суттєво знизилися під впливом військових дій, інші складові займають традиційно незначні позиції.

Отож, війна суттєво вплинула на динаміку та структуру бюджетних доходів держави. Основними статтями доходів державного бюджету у мирний час були ПДВ, акцизний податок, податок на прибуток та ПДФО. Від початку війни Україна отримала 19,4 млрд. доларів грантів та кредитів від іноземних партнерів, з них у вересні 2023 року грантовими платежами надійшло 2 млрд. дол., а саме 1,5 млрд. доларів від США та 500 млн. євро від Європейського Союзу.

В нинішніх умовах постійного тиску з боку агресора, масованих обстрілів, хронічного дефіциту бюджету особливо актуальним питанням є забезпечення наповнення дохідної складової бюджету, адже очевидно, що без ефективного управління формуванням та розподілом бюджетних фінансів ситуація на фронті та в економіці буде лише погіршуватися.

Бюджетна політика в умовах воєнного стану повинна спрямовуватися не лише на фінансування оборони, але і на створення умов для розвитку національної економіки під час конфлікту. Фінансові та виробничі ресурси відіграють ключову роль у досягненні перемоги, і їх правильне використання є надзвичайно важливим аспектом [3].

В рамках цього пропонуємо ряд рішень, що мають на меті покращення бюджетної складової економічної політики: перегляд структури та напрямків виділених коштів і відмова від неперіоритетних напрямків на період війни (культура, спорт) з подальшим перерозподілом відповідних коштів на військові потреби; збільшення частки видатків на оборону в загальній структурі бюджету; активізація переговорних процесів з потенційними фінансовими донорами в особі держав-партнерів та міжнародних організацій; розробка програм, націлених на лібералізацію умов для ведення бізнесу як основи майбутньої післявоєнної відбудови держави.

Таким чином, для забезпечення функціонування держави було вжито заходи, згідно з якими бюджет країни був переорієнтований на військові цілі, на оборону направляється близько 50% видатків. Ключовим аспектом забезпечення обороноздатності держави є ефективне використання коштів державного бюджету на фінансування Збройних сил України. Для повноцінного забезпечення потреб держави на оборону важливо чітко дотримуватися нормативного визначення потреб для даної галузі, вчасно проводити бюджетне фінансування згідно з бюджетним розписом, ефективно витратити отримані кошти.

До кінця війни державні фінанси та економіка України залишатимуться в пригніченому стані, тому держава не матиме можливості збільшувати обсяги податкових вилучень без завдання шкоди економіці. Проте в післявоєнний період держава об'єктивно постане перед необхідністю нарощування бюджетних доходів з огляду на потреби у ресурсах для відбудови та надання допомоги постраждалим від війни. В цих умовах уряд має вже зараз створювати передумови для формування сильної та незалежної економіки на засадах ефективності, прозорості та цілеспрямованості.

Список використаних джерел:

1. Офіційний сайт Державної служби статистики України – URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>
2. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. – URL: <https://mof.gov.ua/uk/budget-policy>
3. Тимошенко М. В. БЮДЖЕТНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ В УМОВАХ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ ТА ПРОТИДІЇ ГЕОПОЛІТИЧНИМ ВИКЛИКАМ. Scientific notes of Lviv University of Business and Law 37 (2023): 148-154.
4. Горин Володимир Петрович, Ольга Малішевська. Реалізація соціальної складової бюджетної політики в умовах воєнного стану в Україні. Diss. Західноукраїнський національний університет, 2023.

Короткий звіт подібності

Ім'я користувача:
Економічної теорії Журба Тетяна

ID перевірки:
1015937718

Дата перевірки:
24.11.2023 09:52:40 EET

Тип перевірки:
Doc vs Internet + Library

Дата звіту:
24.11.2023 09:56:49 EET

ID користувача:
100005720

Назва документа: Музика А.А. Аналіз бюджетної політики в умовах воєнного стану

Кількість сторінок: 73 Кількість слів: 15539 Кількість символів: 119786 Розмір файлу: 703.95 KB ID файлу: 1015609786

52.8% Схожість

Найбільша схожість: 32.9% з джерелом з Бібліотеки (ID файлу: 1007949345)

31.1% Джерела з Інтернету 628 ..... Сторінка 75

37.9% Джерела з Бібліотеки 282 ..... Сторінка 86

0% Цитат

Вилучення цитат вимкнене

Вилучення списку бібліографічних посилань вимкнене

0% Вилучень

Немає вилучених джерел

Завідувачу кафедри економічної теорії
проф. Володимиру КИРИЛЕНКУ

Пояснювальна записка

Підтверджую, що виявлені у кваліфікаційній магістерській роботі здобувачки Музики Анастасії Андріївни на тему "Аналіз бюджетної політики в умовах воєнного стану" запозичення (52,8%) здійснено переважно з власної бакалаврської роботи (спеціальність "Публічне управління та адміністрування"), 32,9%, що не є порушенням чинних вимог до кваліфікаційної магістерської роботи. Вони є належним чином оформлені і не перевищують дозволений обсяг. Таким чином вважаю, що зазначена кваліфікаційна магістерська робота відповідає встановленим вимогам і може бути допущена до захисту перед Екзаменаційною комісією.

Науковий керівник
доцент кафедри економічної теорії

Сергій КУЛЬБАЧНИЙ